

Wie ziet mij?

Hoe loyaliteit aan hun ouders KOPP kinderen op de basisschool beïnvloedt in het wel of niet vragen om ondersteuning en aandacht vanwege de moeilijkheden die ze thuis ervaren.

Student:	C. Hilberink, Cohort 2018-2020
Studentnummer	181988
Studie:	Master Contextuele Benadering, uitstroom hulpverlening
Inleverdatum:	juni 2020
Docent:	Dr. J. Van der Meiden

SUMMARY

What role does loyalty to parents play for children in difficult home situations, when asking for support and help in primary school. In Dutch those children are called 'KOPP-children' which means that they have parents with psychological or addiction problems.

To be able to answer this question, several interviews have been conducted by experts, teachers and adults who have experienced living in home situations with parents who were suffering from psychological or addiction problems. A study of literature has been carried out into loyalty for these children and after examination of the results, this question could be answered.

The study showed that loyalty to parents turned into an obstacle for the so called 'KOPP- children' to ask for help. As a result, they keep their problems silent and do not receive the support they need.

In this research the focus has been on finding out what is necessary for primary schools to become a safe place for KOPP-children, taken account to the loyalty to their parents. A remarkable finding in this study was, that most teachers are not aware of KOPP-children and the problematic situations some KOPP-children find themselves and the role of loyalty in keeping their problems silent. Otherwise signals children send out were not perceived as intended. It is therefore of high importance to bring the situations of 'KOPP- children' to the attention of teachers taken account to the loyalty to their parents. The objective achieved in this study is to advance knowledge to get these children come up earlier and help and support them when necessary.

COPMI (children of parents with a mental illness) – loyalty - developmental risk - risk and protective factors - child abuse

SAMENVATTING

Hoe speelt loyaliteit aan ouders een rol bij het vragen om ondersteuning en aandacht door KOPP- kinderen op de basisschool als zij thuis moeilijkheden ervaren?

Om deze vraag te beantwoorden zijn interviews afgenomen bij experts, leerkrachten en volwassen KOPP-kinderen. Daarnaast is er een literatuurstudie gedaan naar loyaliteit en KOPP-kinderen. Hiermee is voldoende informatie verzameld om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden.

Uit het onderzoek blijkt dat loyaliteit een rol speelt in het zwijgen van KOPP-kinderen, waardoor zij worden belemmerd om hulp en ondersteuning te vragen. Vooral de angst dat zij de relatie met ouders op het spel zetten, is daarvoor de reden.

In dit onderzoek is gekeken naar de manier waarop basisscholen een veilige plek kunnen zijn voor kinderen, waarbij rekening wordt gehouden met hun loyaliteit aan ouders. De interventies die hiervoor nodig zijn vinden nog vaak onbewust plaats. Een ander opvallend resultaat uit dit onderzoek is dat de volwassen KOPP-kinderen wel signalen hadden afgegeven op de basisschool, maar dat deze niet als zodanig werden opgemerkt. Tevens dat veel leerkrachten zich niet voldoende bewust zijn van KOPP-kinderen en van de problematiek die dat voor deze kinderen met zich meebrengt.

Het op gang brengen van het bewustwordingsproces zal de signaleringsfunctie van de leerkrachten versterken en is daarom van belang om een veilige omgeving voor kinderen te kunnen bieden. Het doel van dit onderzoek is om de kennis te vergroten om deze kinderen eerder te signaleren zodat zij hierbij ondersteund en geholpen kunnen worden.

KOPP/KOV kinderen - existentiële loyaliteit - risico en beschermingsfactoren – ontwikkelingsrisico - kindermishandeling

INHOUDSOPGAVE

WIE ZIET MIJ?	1
SUMMARY	2
SAMENVATTING	3
VOORWOORD	6
1. INLEIDING	7
1.1. Aanleiding	7
1.2. Probleemstelling	8
1.3. Vraagstelling	8
1.4. Deelvragen	8
1.6. Doelstelling	9
1.7. Persoonlijke professionalisering	9
2. METHODE VAN ONDERZOEK	10
2.1. Inleiding	10
2.2. Onderzoeksmethode per deelvraag met gekozen zoektermen en zoekmachines	10
2.3. Validiteit	12
2.4. Betrouwbaarheid	12
2.5. Respondenten retrospectieve interviews	12
2.6. Respondenten focusgroepgesprek	13
2.7. Respondenten expert-interviews	13
2.8. Verloop van het onderzoek	13
3. KOPP-KINDEREN	15
3.1. Inleiding	15
3.2. Definitie KOPP-kinderen	15
3.3. Problematiek bij KOPP-kinderen in de basisschoolleeftijd	16
3.4. Risico- en beschermingsfactoren	17
3.5. Samenvatting	18
4. LOYALITEIT	19
4.1. INLEIDING	19
4.2. Existentiële loyaliteit	19
4.3. Zichtbaarheid van loyaliteit	20
4.4. Parentificatie	21
4.5. Samenvatting	21
5. RESULTATEN	22

5.1. Inleiding	22
5.2. Interviews volwassen KOPP-kinderen	22
5.2.1. Signalen die volwassen KOPP- kinderen afgaven op de basisschool	22
5.2.2. Verklaringen voor onzichtbaarheid	24
5.2.3. Factoren waardoor loyaliteit onder druk komt te staan	25
5.2.4. Factoren die ruimte geven voor loyaliteit van het kind aan ouders	26
5.3. Focusgroepsgesprek	27
5.3.1. Signaleren	27
5.3.2. Kindgesprekken	27
5.3.3. Contact met ouders	28
5.3.4. Bewustwording vergroten	28
5.4. Expert interviews	28
5.4.1. Signalen van kinderen	29
5.4.2. Afstemming met ouders	30
5.4.3. Bewustwording bij (KOPP)-kinderen	30
5.5. Samenvatting	31
 6. CONCLUSIE, DISCUSSIE EN SLOTBESCHOUWING	 32
6.1. Inleiding	32
6.2. Conclusies	32
6.2.1. Signalen van KOPP-kinderen	32
6.2.2. Ruimte voor loyaliteit	33
6.3. Discussie	34
6.3.2 Aanbevelingen voor de praktijk	35
6.3.3 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek	36
6.4. Slotbeschouwing	36
6.4.1. Hulpbron	36
 VERANTWOORDING	 37
 BIJLAGEN	 45

VOORWOORD

Gemiddeld genomen zitten er in elke klas in het basisonderwijs 4 leerlingen die opgroeien in situaties waar ouder(s) kampen met psychische of verslavingsproblemen. Zelden komt het voor dat deze kinderen zich daarover uiten op school en zichtbaar worden. Zelf werk ik als wijkcoach op vier basisscholen en kan ik met deze kinderen te maken krijgen als zij door de leerkracht of IB-er worden opgemerkt en doorverwezen. Mijn ervaring is dat de meeste kinderen die worden aangemeld om andere redenen worden aangemeld. Bijvoorbeeld faalangst, emotie-regulatie, verlatingsangst, rouw. Zelf ben ik opgegroeid in een gezin waarvan mijn moeder op jonge leeftijd overleed en ik en mijn zusje achterbleven bij mijn alleenstaande vader. Wij zaten in groep 4 en 5. Het heeft mij altijd verbaasd dat daaraan op mijn basisschool geen aandacht werd besteed en dat het leven “gewoon doorging”. Zelf durfde ik hiervoor ook geen aandacht te vragen. Dit verlangen naar aandacht is de reden geweest dat ik ben gaan werken met kinderen op basisscholen. Ik vind het nu heel mooi om dit onderwerp te combineren met de Master Contextuele Benadering, waarmee ik hoop dat het onderzoek iets kan betekenen voor kinderen die wat extra aandacht nodig hebben.

Ik had dit onderzoek niet kunnen doen als ik daarvoor niet de steun en de aanmoediging had gekregen van enkele personen, die ik bij naam wil noemen. Allereerst natuurlijk mijn man en onze kinderen. Metin, Tessa, Rebekka, Sem en Maartje bedankt dat jullie mij hebben geholpen door mij de tijd en ruimte te geven om dit onderzoek te kunnen doen. Zonder jullie had ik dit niet gekund.

Mijn team wil ik bedanken voor het opvangen van de wekelijkse dag waarop ik naar school kon gaan en voor de interesse in mijn opleiding. Marleen, Thera en Milou bedankt voor jullie meelesen en meedenken met dit onderzoek. Elly, bedankt voor je begeleiding, enthousiasme en inzet om te kijken hoe de master van betekenis kan zijn voor Wijkteams Enschede en dan met name voor de schoolwijkcoaches. Tanja heel erg bedankt voor je positieve steun, belangstelling en constructieve meedenken en meelesen van begin tot eind.

De deskundige begeleiding van Dr. J. van der Meiden heeft mij geholpen om de essentie van het onderzoek weer te geven. Vragenderwijs, adviserend en complimentierend, waarbij hij mij de ruimte gaf om zelf met oplossingen te komen en mij stimuleerde om initiatieven te nemen. Ook heeft hij mij heel goed geholpen om de contextuele benadering te laten terugkomen in het onderzoek, op een manier die ruimte liet voor mijn eigen interpretaties.

Daarnaast natuurlijk veel dank aan de respondenten die aan het onderzoek hebben meegewerkt, zowel de experts, de leerkrachten als de volwassen KOPP-kinderen. Het was heel mooi om de verhalen van de KOPP-kinderen te mogen horen en deze naast de verhalen van experts en leerkrachten te leggen. Ik ben er dankbaar voor dat mij dit werd toevertrouwd.

1. INLEIDING

1.1. Aanleiding

De meeste kinderen in Nederland zijn positief over hun leven, maar de kloof met kinderen die opgroeien in een moeilijke situatie is groot. Dat concludeert Kinderombudsvrouw Kalverboer op basis van de resultaten van de Kinderrechtentour 2018. “De kinderen geven hun leven gemiddeld een 7,7. Ongeveer 10% van de kinderen geeft hun leven een onvoldoende: zij geven een gemiddeld rapportcijfer van 3,8” (De Jong & Hopman, 2018, p.42). Dit verschil in welbevinden bij kinderen heeft daarna veel aandacht gekregen in de Nederlandse pers en hierover zijn Kamervragen gesteld (Kamerstuk 2018Z21914 en 9834).

Tot de groep kwetsbare kinderen rekent Kalverboer ook KOPP-kinderen. Dit zijn kinderen die opgroeien in gezinnen waarin één of beide ouders een psychische aandoening en/of verslavingsproblemen heeft (Trimbos, 2015). Dat het om een groot aantal kinderen gaat blijkt onder andere uit het NEMESIS-2 onderzoek (Beekman, e.a., 2003), waarin wordt genoemd dat in Nederland jaarlijks 423.000 kinderen jonger dan 12 jaar ouders hebben met een psychische aandoening en/of verslaving. Dit aantal is in werkelijkheid hoger, omdat niet van alle soorten psychische problematiek bij ouders recente bevolkingsgegevens bekend zijn (Goossens en Van der Zanden, 2012).

Het is belangrijk dat KOPP-kinderen die het thuis moeilijk hebben worden gesignaleerd. Diverse onderzoeken (Bastiaanse, 2012; Roodvoets, 2018; Van Gameren, 2019), tonen namelijk aan dat een aanzienlijk deel van deze kinderen zelf te maken krijgt met psychische- of verslavingsproblematiek. Of bij een KOPP-kind ook echt problemen ontstaan, hangt af van de aanwezigheid en de combinatie van risico- en beschermende factoren (Beardslee, 2002; Van Doesum, Frazer en Dhondt, 1995; Werner, 1997).

Beschermende factoren dragen bij aan de veerkracht van een kind (Benard: 2004). Volgens het Trimbos instituut is sociale steun onder andere een belangrijke beschermende factor. Het vergroot het welbevinden en kan dienen als buffer tegen stress. Sociale steun kan zowel binnen het gezin als van buiten het gezin komen. Binnen het gezin kan de gezonde ouder of een broer of zus ondersteuning bieden. Buiten het gezin kan sociale steun van bijvoorbeeld familie, de school, vriendjes of vriendinnetjes of een andere vertrouwenspersoon bijdragen aan bescherming van het kind (2015). Een basisschool is één van de plekken waar alle kinderen dagelijks naar toe gaan in Nederland en dit zou daarom bij uitstek een plek kunnen zijn waar kwetsbare kinderen extra aandacht en steun ontvangen (Lam, 2016; Van Gameren, 2006; Bastiaanse, 2012). Op die manier zou de school een hulpbron kunnen worden voor kinderen die onder moeilijke omstandigheden opgroeien.

KOPP-kinderen vallen echter vaak niet op omdat ze, onder andere, op de basisschool aangepast gedrag laten zien (Trimbos, 2015; Bastiaanse, 2012). Tevens blijkt uit onderzoek van De Graaf, De Jonge en Romijn (2010) dat er in de eerstelijnsvoorzieningen en consultatiebureaus structurele aandacht ontbreekt voor KOPP-kinderen.

Hierdoor is er onvoldoende zicht op de problemen die deze kinderen hebben en de behoefte die zij hebben aan ondersteuning.

Onderzoeken geven meerdere verklaringen voor het niet opvallen van KOPP-kinderen. Van der Deen (2015) geeft als reden dat kinderen op jonge leeftijd niet de mogelijkheid hebben om buiten hun leefwereld te kijken en daarom niet weten dat ze zich in een bijzondere situatie bevinden. Lam (2016) en Ducommun-Nagy (2008) noemen schaamte en angst, naast onmacht en afhankelijkheid als redenen die kinderen ervan kunnen weerhouden hulp in te schakelen.

Een mogelijke andere verklaring voor de onzichtbaarheid van KOPP kinderen kan te maken hebben met de loyaliteit van het kind aan zijn of haar ouders. Met loyaliteit wordt hier de term bedoeld zoals dit in de theorie van Boszormenyi-Nagy wordt omschreven. “Loyalty (...) is a preferential commitment to a relationship, based on indebtedness born of earned merit.” (1986, p. 15). Het is interessant om te weten welk effect deze factor heeft op de zichtbaarheid van KOPP kinderen. Dit is in de literatuur nog niet op die manier met elkaar in verband gebracht en kan mogelijk nieuwe aanknopingspunten bieden voor het omgaan met deze problematiek.

1.2. Probleemstelling

Uit onderzoeken blijkt dat KOPP-kinderen met moeilijkheden thuis, weinig of geen signalen afgeven aan hun omgeving en daardoor niet voldoende worden opgemerkt. Het is niet bekend hoe loyaliteit aan ouders daarin een rol speelt.

1.3. Vraagstelling

Hoe speelt loyaliteit aan ouders een rol bij het vragen om ondersteuning en aandacht door KOPP- kinderen op de basisschool als zij thuis moeilijkheden hebben?

1.4. Deelvragen

1. Wat zijn KOPP kinderen en wat is er bekend over hun mogelijke problematiek in de basisschoolleeftijd?
2. Wat zeggen volwassen KOPP-kinderen en experts over het wel of niet uiten en herkennen van de signalen van KOPP-kinderen met problemen thuis?
3. Wat is loyaliteit volgens de contextuele theorie en welke rol speelt die bij KOPP-kinderen betreffende het wel of niet uiten van problemen thuis?

1.5. Definities van de belangrijkste begrippen

- KOPP/KOV-kind: kinderen die opgroeien in gezinnen waarin één of beide ouders een psychische aandoening en/of verslavingsproblemen heeft
- Loyaliteit: een triadisch begrip waarin een voorkeur wordt gegeven aan één relatie boven een andere (Boszormenyi-Nagy & Spark, 1973).
- Veerkracht: het vermogen om kansen te benutten om met problemen om te gaan en de draad weer op te pakken.

1.6. Doelstelling

Het wordt duidelijk in hoeverre basisschoolkinderen door loyaliteit aan hun ouders worden belemmerd in hun openheid over de problemen die ze ervaren als gevolg van psychische of verslavingsproblematiek van (een van) hun ouders. Met deze kennis kunnen de professionals op basisscholen de verborgen signalen van deze KOPP-kinderen eerder herkennen en de ondersteuning die zij willen bieden afstemmen op deze loyaliteit van het kind.

1.7. Persoonlijke professionalisering

Met dit onderzoek heb ik voor ogen dat mijn bewustwording van de rol die loyaliteit speelt tussen ouders en kinderen wordt vergroot en dat ik mij hiertoe verhoud bij signalering van problematiek bij kinderen. De uitkomsten van het onderzoek wil ik zo mogelijk direct toepassen in mijn werk als IKC-wijkcoach en de verkregen kennis delen binnen mijn organisatie Wijkteams Enschede en met leerkrachten en IB-ers op de scholen waar ik werk.

2. METHODE VAN ONDERZOEK

2.1. Inleiding

Dit onderzoek is een kwalitatief survey-onderzoek. Door middel van een beperkt aantal interviews worden gevoelens, gedachten en gedragingen van de doelgroep beschreven (Baarda, et.al, 2013, p. 55). In dit onderzoek worden volwassen KOPP-kinderen bevestigd op hun ervaringen als KOPP-kind op de basisschool en hoe zij destijds om zijn gegaan met hun problematiek. Om de betrouwbaarheid van dit onderzoek te vergroten is gebruik gemaakt van een combinatie van verschillende dataverzamelmethode (Baarda, et.al, 2013, p. 71) te weten, diepte-interviews met volwassen KOPP-kinderen, expert-interviews en een focusgroepsgesprek met leerkrachten. Door middel van drie deelvragen, die beantwoord zijn door zowel literatuuronderzoek als onderzoek in de praktijk, is toegewerkt naar een antwoord op de hoofdvraag van dit onderzoek.

2.2. Onderzoeksmethode per deelvraag met gekozen zoektermen en zoekmachines

- *Deelvraag 1: Wat zijn KOPP kinderen en wat is er bekend over hun mogelijke problematiek in de basisschoolleeftijd?*

Voor het beantwoorden van deze deelvraag is een literatuurstudie gedaan die richting gaf en als onderbouwing heeft gediend van de interpretaties en gevolgtrekkingen van de gesprekken (Baarda, et.al, 2013, p. 245). Diverse relevante bronnen van wetenschappelijke literatuur zijn bestudeerd en deze literatuur is gezocht in de volgende databronnen: Wetenschappelijke databanken, o.a. Google Scholar, Google Books, Narcis, SpringerLink, Algemene bibliotheek en bibliotheek van de Christelijke Hogeschool Ede.

De volgende zoektermen zijn hierbij gebruikt: loyaliteit, kwetsbaar kind, signalen van kindermishandeling, KOPP/KOV kinderen, vulnerable, resilience, parental psychopathology, developmental risk, mood disorders, risk and protective factors, life-span perspective, high-risk children, relatie leerkracht-kind, bufferprocessen.

- *Deelvraag 2: Wat zeggen volwassen KOPP-kinderen en experts over het wel of niet uiten en herkennen van de signalen van KOPP-kinderen met problemen thuis?*

Voor het beantwoorden van de tweede deelvraag zijn voor volwassen KOPP-kinderen retrospectieve interviews gebruikt als bijzondere vorm van open interviews. De gespreksonderwerpen zijn opgesteld aan de hand van de literatuurstudies om richting te kunnen geven aan interpretaties en gevolgen (Baarda, et.al, 2013, p. 245).

Voor deze interviewvorm is gekozen, omdat de volwassen KOPP-kinderen op deze manier konden worden bevestigd op persoonlijke ervaringen in relatie tot hun vroegere basisschooltijd.

Hierdoor konden de gespreksonderwerpen nauwkeurig worden uitgediept (Baarda, De Goede, & Van der Meer, 2007, p.20). De ervaringen van de volwassen KOPP-kinderen vormden een belangrijk onderdeel van het onderzoek.

Acht interviews zijn afgenomen tussen 4 en 17 december 2019. De volledige transcripten zijn opgenomen in het bronnenboek en de interviewleidraad is terug te vinden in bijlage 6. Met een inhoudsanalyse is de inhoud van de interviews gecodeerd en geanalyseerd vanuit de vraag wat de belemmeringen zijn voor KOPP-kinderen om zich te uiten over problemen in de thuissituatie (Baarda et al., 2013, p. 138). De verkregen codes zijn daarna onderverdeeld in categorieën (Boeije, 2016; Baarda, 2013; Everaert en Van Peet, 2011). Deze zijn vervolgens getoetst aan de literatuur en deze reflectie was gericht op het beantwoorden van de onderzoeksvragen (Baarda, 2013, p. 241).

Voor de interviews met volwassen KOPP-kinderen zijn respondenten geworven via de organisatie Wijkteams Enschede nadat het onderzoek hier werd gepresenteerd en door persoonlijke benadering. Ook is er gebruik gemaakt van de sneeuwbalsteekproef (Baarda, et.al., 2013, p. 98), waarbij aan deelnemers werd gevraagd om andere mogelijke kandidaten aan te dragen. Hierdoor werd één respondent aangedragen. De experts werden persoonlijk of per mail benaderd. De IB-ers zijn persoonlijk en per mail uitgenodigd voor deelname aan het focusgroepsgesprek. In bijlage 1 zijn tabellen opgenomen met de kenmerken van de respondenten, waarbij de namen van leerkrachten en volwassen KOPP-kinderen zijn geanonimiseerd.

Met behulp van een topiclijst (Baarda, et.al., 2013, p. 165) is bij de experts een half-gestructureerd interview afgenomen. De topics voor de expert-interviews zijn opgesteld met behulp van de bevindingen uit de literatuurstudie. Zo nodig werden met trefwoorden open vragen gesteld om alle onderwerpen die van belang zijn aan bod te laten komen (Baarda, et.al., 2013, p. 150). Deze expert-interviews zijn gehouden op 22 oktober en op 4 en 6 februari 2020.

Het derde onderzoek in het kader van deze deelvraag is een focusgroepsgesprek dat is gehouden met zeven leerkrachten, de directeur en IB-er om meningen en ervaringen op te halen over de opgedane ervaringen en bevindingen met het signaleren van KOPP-kinderen op de basisschool (Baarda et al., 2013, Everaert en Van Peet, 2011). Dit gesprek vond plaats op 28 januari 2020 tijdens de teamvergadering op één van de reguliere basisscholen in de wijk Tweekelerveld.

- *Deelvraag 3: Wat is loyaliteit volgens de contextuele theorie en welke rol speelt dit bij KOPP-kinderen betreffende het wel of niet uiten van problemen thuis?*

Voor het eerste deel van deze deelvraag is een literatuuronderzoek gedaan, waarvan het resultaat is weergegeven in hoofdstuk vier. Voor het tweede deel is de input die door de volwassen KOPP-kinderen, de experts en de leerkrachten werd gegeven tijdens de interviews en het focusgroepsgesprek een analyse gemaakt vanuit de vraag welke rol loyaliteit speelt bij KOPP-kinderen in het wel of niet uiten van problemen thuis. De resultaten werden vervolgens getoetst aan de literatuurstudie om deze vraag te kunnen beantwoorden.

2.3. Validiteit

Op verschillende manieren is data verzameld voor dit onderzoek, namelijk door middel van een focusgroepsgesprek, retrospectieve interviews en expert-interviews, waarmee triangulatie werd toegepast (Baarda et al., 2013, p. 75). Naast deze gesprekken is ook gebruik gemaakt van bestaande onderzoeksgegevens en is gebleken dat er grote overeenkomsten waren in de gegevens, waarmee de geldigheid werd vergroot. Aan de interviews is betekenis gegeven door deze te transcriberen en te coderen (Baarda 2013; Boeije, 2016) en er bij de labeling op toe te zien dat deze voldoende dekkend was. Zodoende werd de externe validiteit zoveel mogelijk geborgd (Baarda, e.a., 2013, p. 33). De data werd na deze codering met behulp van de opgedane kennis uit de literatuur geanalyseerd (Everaert en Van Peet, 2011, p. 216-220) en daaruit werden bevindingen gedaan. Drie collega's van Wijkteams Enschede hebben meegekeken (peer-debriefing) bij de uitvoering van het onderzoek om de geldigheid te vergroten (Baarda, et.al., 2013, p. 77). Daarnaast is het onderzoek aan twee volwassen KOPP-kinderen voorgelegd om te weten te komen of de conclusies en bevindingen in hun ogen goed zijn weergegeven (Baarda, et.al., 2013, p. 77, 245).

2.4. Betrouwbaarheid

De betrouwbaarheid van dit onderzoek is zoveel mogelijk geborgd doordat zowel het focusgroepsgesprek als de interviews met experts en volwassen KOPP-kinderen zijn opgenomen en getranscribeerd, nadat zij waren opgenomen via de telefoon of i-pad. (Baarda, et.al., 2013, p. 74). Er is gekozen voor open interviews omdat dit de respondenten zo min mogelijk zou beïnvloeden in de beantwoording van de vragen. De open interviews zijn aan de hand van topics afgenomen, zodat alle KOPP-kinderen op dezelfde thema's werden bevraagd en de uitkomsten met elkaar vergeleken konden worden. Aan de hand van de topics zijn kernvragen beantwoord op een spontane manier en kon er aandacht besteed worden aan relevante onderwerpen die de respondenten zelf inbrachten. Hierdoor kon niet geheel aan de replicatie-eis worden voldaan (Baarda, et.al., 2013, p. 74) omdat elk interview uniek was door deze open vraagstelling. Daarnaast heeft de onderzoeker de codering en analyse alleen uitgewerkt en werkt zij nauw samenwerkt met de scholen. Hierdoor kan er sprake zijn geweest van vertekening doordat de onderzoeker mogelijk sturend was in het stellen van de vragen of het interpreteren van de antwoorden (Lewis, Saunders & Thornhill, 2010, p. 307). Door zorgvuldige verslaglegging van de data in Excel is de betrouwbaarheid zoveel mogelijk geborgd (Baarda, et.al., 2013, p. 74).

2.5. Respondenten retrospectieve interviews

De respondenten bij wie de retrospectieve interviews zijn afgenomen, zijn volwassenen die als kind op de basisschool moeilijkheden ervaarden in de thuissituatie als gevolg van de psychische

en/of verslavingsproblematiek van hun ouder(s). Zie voor een overzicht van de deelnemers figuur één in bijlage één.

Deze respondenten zijn geworven doordat zij zich aanmelden nadat het onderzoek was gepresenteerd binnen Wijkteams Enschede en door persoonlijk benadering. Eén respondent werd aangedragen door een andere respondent via de sneeuwbal methode (Baarda, et.al., 2013, p. 98). Verder is Team Kim (<http://www.team-kim.nl/>) benaderd per mail, telefonisch en persoonlijk voor het werven van respondenten. Team Kim werkt nationaal en deelnemers die bereid waren om mee te werken, woonden helaas op grote reisafstand, waardoor er kosten mee gemoeid waren om deel te kunnen nemen. Daarom is de voorkeur gegeven aan respondenten uit Twente die werden geworven via Wijkteams Enschede. In totaal zijn acht interviews afgenomen bij volwassen KOPP-kinderen, waarbij één interview vanwege een slechte opname bij de eerste poging opnieuw moest worden afgenomen en een ander interview in twee delen is opgenomen. De respondenten varieerden in leeftijd van 20 tot 50 jaar. De doelgroep was klein, maar heterogeen van samenstelling, wat betreft beroepskeuze, gezinssamenstelling, problematiek van ouders en leeftijd. Dat heeft mogelijk een positieve invloed gehad op de betrouwbaarheid van het onderzoek, omdat op deze manier een redelijke afspiegeling werd verkregen van de problematiek waarmee KOPP-kinderen te maken kunnen hebben.

2.6. Respondenten focusgroepgesprek

Onderzoeker is als IKC-wijkcoach verbonden aan de basisscholen in Tweekelerveld, en vanuit die rol onderhoudt zij een nauwe samenwerkingsrelatie met de scholen. Hierdoor waren scholen snel bereid om hun medewerking te verlenen aan het onderzoek. Er is, vanwege de beperkte tijd voor het doen van dit onderzoek, voor gekozen om één focusgroepsgesprek te gebruiken voor de data-analyse. Dit gesprek is getranscribeerd en gecodeerd.

2.7. Respondenten expert-interviews

De experts wilden graag meedenken en een bijdrage leveren aan het eerder kunnen signaleren van KOPP-kinderen die het thuis moeilijk hebben. Onderzoeker werkt als IKC-wijkcoach nauw samen met de JGZ in zorgonderwijsteams op basisscholen en vanuit haar rol als verwijzer heeft zij goede contacten met de GGZ. Binnen Wijkteams Enschede is er een nauw contact tussen collega's en werkbegeleiders. Hierdoor was het eenvoudig om geschikte experts te benaderen die mee wilden werken.

2.8. Verloop van het onderzoek

Dit onderzoek heeft plaatsgevonden van september 2019 tot mei 2020. Voor aanvang van het onderzoek is aan de boven-schoolse directie van de schoolverenigingen toestemming gevraagd voor medewerking van de vier reguliere basisscholen in de wijk Tweekelerveld in Enschede.

Nadat hiervoor toestemming is verkregen, heeft de onderzoeker IB-ers persoonlijk en per mail benaderd voor medewerking in de vorm van een focusgroepsgesprek.

Hieraan wilden alle scholen meewerken, maar vanwege de beperkte tijd is één focusgroepsgesprek uitgewerkt. De gesprekken met volwassen KOPP-kinderen zijn via persoonlijk contact tot stand gekomen.

De experts zijn benaderd vanuit de samenwerkingsrelatie die onderzoeker heeft met de jeugdarts in de schoolondersteuningsteams en met de contextueel therapeut als werkbegeleider binnen Wijkteams Enschede. De preventiewerker GGZ had zich op een ander moment binnen Wijkteams Enschede gepresenteerd als preventiewerker voor KOPP-kinderen en vanuit deze professie heeft onderzoeker haar persoonlijk benaderd en gevraagd om medewerking. De gesprekken zijn opgenomen en getranscribeerd en de volledige transcripten zijn opgenomen in het bronnenboek.

3. KOPP-KINDEREN

3.1. Inleiding

Ruim 30 jaar onderzoek is er gedaan naar de aanpak van problematiek bij KOPP-kinderen en in de afgelopen tien jaar is hieraan ook veel aandacht besteed door de Nederlandse politiek. Door het ministerie van VWS is in 2010 aan het Trimbos Instituut de opdracht gegeven tot nader onderzoek van de doelgroep en in 2016 aan datzelfde instituut om een project uit te voeren. Dit project had als doel om de preventieve ondersteuning en zorg voor KOPP-kinderen te verbeteren door goede samenwerking tussen gemeenten, zorgverzekeraars en aanbieders. Dit leidde tot de oplevering van een KOPP/KOV Handreiking voor gemeenten (Goossens en Van der Zanden, 2012) en tot de Richtlijn KOPP. Deze richtlijn fungeerde sindsdien als leidraad voor jeugdzorgwerkers. Tevens werd door het Trimbos instituut een factsheet uitgebracht over KOPP (Bos, De Gee, Van der Zanden en Van Doesum, 2019). Minister Schippers heeft de Tweede Kamer in juni 2016 vervolgens per brief [geïnformeerd over de stand van zaken betreffende de zorg voor KOPP-kinderen \(Kenmerk: 847285-142687-CZ\)](#). Dit was mede naar aanleiding van diverse debatten. In de brief onderschrijft de minister de noodzaak om aandacht te hebben voor de problematiek van deze kinderen. “Het is van het grootste belang dat deze kinderen worden gezien en, indien nodig, passende zorg en ondersteuning krijgen.”

Desondanks is dit nog niet voldoende gebleken om goed zicht te krijgen op deze kinderen en hun problematiek (Rijksoverheid, 2018). Redenen hiervoor kunnen onder andere te maken hebben met de signalering en toeleiding van verwijzers en de privacy wetgeving (Petilon, Van Doesum en Windmeijer). Een andere mogelijke reden is dat er door KOPP-kinderen uit loyaliteit aan hun ouders weinig tot geen signalen worden afgegeven, waardoor zij niet worden opgemerkt. Dit onderzoek is erop gericht om deze vraag te beantwoorden, omdat hierover nog geen nadere onderzoeksgegevens bekend zijn en dit mogelijk handvatten kan bieden voor de signalering en benadering van kinderen met deze problematiek.

3.2. Definitie KOPP-kinderen

Bij bestudering van het ruime literatuurbestand op het gebied van ouderlijke psychopathologie, blijkt volgens Van Dam (2009) dat lang niet overal dezelfde betekenis wordt gegeven aan de term ‘KOPP’. De term heeft daarom slechts een beperkte waarde, omdat een dergelijke categorie, ouders met vele ziektebeelden omvat, in vele gradaties van ernst en met zeer diverse effecten op kinderen (Verheij, 1995). Dhondt, et al. (1995) omschrijven KOPP-kinderen als kinderen van wie één van de ouders of beiden ten minste één keer opgenomen zijn geweest op een psychiatrische afdeling van een algemeen ziekenhuis of bij wie door een deskundige een psychiatrisch ziektebeeld is gediagnosticeerd. In meer recente onderzoeken wordt de definiëring van KOPP vaak verruimd. Zo stelt Lam (2016) dat een KOPP-kind minimaal één ouder heeft die op zijn minst het gedrag en de symptomen vertoont die door een deskundige worden bestempeld als psychiatrische problematiek.

Deze verschillende invullingen van het begrip KOPP hebben logischerwijze invloed op wat als de precieze omvang van de groep KOPP-kinderen wordt beschouwd.

In dit onderzoek is gekozen om het begrip KOPP betrekking te laten hebben op een breed scala van ouderlijke psychopathologie en daarnaast gaat het in dit onderzoek om kinderen die opgroeien in gezinnen waarin één of beide ouders verslavingsproblemen heeft, KOV-kinderen genoemd (Trimbos, 2015). Volgens het NJI (2015) worden ook kinderen van ouders met een chronische lichamelijke ziekte en kinderen van ouders met een verstandelijke beperking tot deze groep gerekend, maar deze worden in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten. Dit geldt tevens voor ouders met alleen psychische problemen. Er is in dit onderzoek gekozen voor een brede opvatting van het begrip KOPP omdat ook niet-geclassificeerde ouderlijke psychopathologie en verslavingsproblematiek goed ouderschap kan belemmeren en zodoende een risico vormt voor de kinderlijke ontwikkeling. Voor de leesbaarheid van het onderzoek zal voortaan de term KOPP-kind worden gebruikt.

3.3. Problematiek bij KOPP-kinderen in de basisschoolleeftijd

KOPP-kinderen hebben vaak niet geleerd hoe ze op een gezonde manier kunnen omgaan met emoties en tegenslag en missen daarin een geschikt voorbeeld. Bovendien is er door de problematiek van de ouder(s) vaak onvoldoende ruimte voor de emoties van deze kinderen. KOPP-kinderen hebben daardoor vaker moeite met het omgaan met emoties en kunnen zichzelf bijvoorbeeld helemaal wegcijferen. Er zijn ook kinderen die juist erg onverschillig lijken naar hun ouders toe (Trimbos, 2015, p. 29). Tevens kan het opgroeien in een KOPP-gezin psychosomatische klachten tot gevolg hebben, zoals hoofdpijn, buikpijn, slaapproblemen en eetproblemen (Bool, Smit, en Van der Zanden, 2007; Burk, Horwitz, Kashani en Reid, 1985). Ook kunnen KOPP-kinderen problemen hebben met het naar school gaan (Bool et al., 2007; Brockington et al., 2011). Extreem provocerend gedrag op school is volgens Nagy vaak een vraag om hulp van het kind omdat er in de thuissituatie veel problemen zijn (Boszormenyi-Nagy, Krasner, 2008, p. 443).

Over het algemeen hebben KOPP-kinderen in vergelijking met hun leeftijdsgenoten vaak een lagere sociale competentie (Brockington et al, 2011; Hoefnagels et al., 2012; Knutsson-Medin, Larson, Sundelin en Trost von Werder, 2000; Almqvist et al., 2001). Dit kan het opbouwen en onderhouden van relaties met leeftijdsgenoten bemoeilijken. (Trimbos, 2015, p. 29).

Al op jonge leeftijd kunnen KOPP-kinderen negatieve cognities hebben als het gaat om de problemen van hun ouder zoals, schuldgevoelens, schaamte, bezorgdheid en eenzaamheid (Trimbos, 2018; Cicchetti, Davies, Jacques en Sturge-Apple, 2019). Zo kan het kind schuldgevoelens ervaren omdat ze de oorzaak van de problemen van hun vader of moeder bij zichzelf leggen (Ducommun-Nagy, 2008); Rober en Van Parys, 2013). Ook is er een verhoogde kans op parentificatie, wat betekent dat het kind wordt belast met niet-leeftijdsadequate taken en verantwoordelijkheden (Boszormenyi-Nagy, 2008; Van der Pas, 1992; Van den Eerenbeemt & Van Heusden, 2001; Kinet, 2018; Kamphuis, 2015; Dillen, 2004).

KOPP-kinderen ervaren een lager dan gemiddeld gevoel van eigenwaarde (Adamson, Cole, Goodman en Riniti, 1994; Hosman, Janssens, Van Doesum en Van Santvoort, 2011) en sommige kinderen vertonen angstig gedrag vanwege de onvoorspelbare en soms onveilige thuissituatie. KOPP-kinderen lopen, zo blijkt uit onderzoek, eveneens een verhoogd risico op kindermishandeling (De Graaf et al., 2007; Jamieso, MacMillan en Walsh, 2002). Onderzoek wijst op een twee tot drie keer zo grote kans (De Graaf et al., 2007).

In de tweede voortgangsrapportage over het programma Geweld hoort nergens thuis (Rijksoverheid, 2018) wordt aandacht gevraagd voor deze doelgroep en daarin komt naar voren dat 24 van de 28 regio's in Nederland aangeven dat zij geen of weinig zicht hebben op de aard en omvang van deze doelgroep met betrekking tot huiselijk geweld en kindermishandeling. In Nederland zijn naar schatting 577.000 KOPP-kinderen, waarvan het overgrote deel onder de twaalf jaar is (Trimbos, 2019). Dit betekent dat in een gemiddelde klas in het regulier onderwijs vier KOPP-kinderen zitten.

3.4. Risico- en beschermingsfactoren

Gezien het feit dat KOPP-kinderen ook zonder problemen kunnen opgroeien (Rubin, 1997; Vuyk, 1998; Kamphuis, 2008) is de psychische en/of verslavingsproblematiek van de ouders niet de enige factor die daarin een rol speelt (Bastiaanse, 2012; Bool, Van der Zanden en Smith, 2016; Roodvoets, 2018; Van Gameren, 2006). “Parental psychopathology socioeconomic status, and social environment and interactions are the strongest risks for behavioral problems en cognitive performance in a general child population.”(Qiu, White, Xuan Lee en Zhang, 2020, p.9).

Of bij een KOPP-kind daadwerkelijk problemen ontstaan, hangt af van de aanwezigheid en het samenspel van risico- en beschermende factoren (Beardslee, 2002; Vuijk, 1998; Dhondt, Frazer en Van Doesum, 1995; Werner, 1997). Een deel van de kinderen groeit op met relatief weinig problemen en ontwikkelt geen stoornis. De oorzaak hiervoor kan zijn dat er geen of slechts een beperkt aantal risicofactoren aanwezig zijn, waardoor de kans dat het kind zelf problemen ontwikkelt wordt verminderd. Een aantal auteurs (Van Doesum en Weikamp, 2003) noemen het belang van de aanwezigheid van beschermende factoren. Beschermende factoren fungeren als buffer tegen de negatieve invloed van risicofactoren en verkleinen daardoor de kans op het ontstaan van problemen (Aalbers- van Leeuwen, Hermanns en Van Hees, 2002; Van Doesum en Weikamp, 2003).

Beschermende factoren dragen bij aan de “veerkracht” van een kind. Veerkrachtige kinderen lijken beter in staat problemen en negatieve gebeurtenissen op zo’n manier te verwerken dat zij er in hun leven niet of in beperkte mate last van ondervinden (Benard, 2004; Van Yperen, 2003). Ongeacht het type stoornis van de ouder, is het aantal risicofactoren waar het kind mee te maken krijgt belangrijker dan de aard van de risicofactoren (Trimbos, 2015).

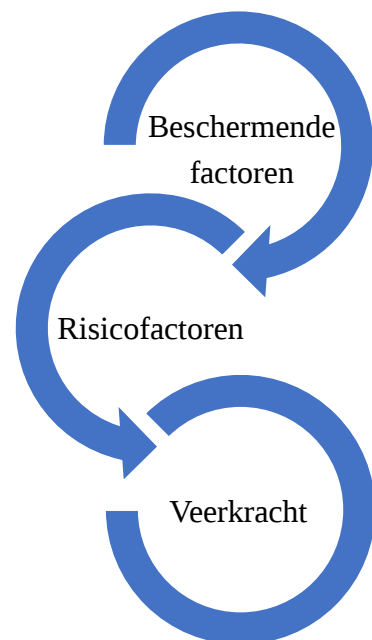
Uit onderzoek van Hermanns is bekend geworden dat risicofactoren een stapelend effect hebben. Hoe meer risicofactoren er aanwezig zijn, hoe groter de kans op ongunstige ontwikkelingsuitkomsten voor het kind (2007).

Vuyk schrijft hierover dat in een gezin met een psychisch gestoorde ouder veel meer gebeurt dan de rechtstreekse beïnvloeding van de ouder op het kind (1998, p. 126).

Het (ongewone) gedrag van een ouder valt soms ook op in de exo-systemen van het werkveld en het sociale netwerk en het is niet bekend wat het effect daarvan is op de kinderen (Bronfenbrenner, 1979). Tevens komen er in gezinnen met een psychisch gestoorde ouder dikwijls conflicten voor, waar veel kinderen deelgenoot van zijn en wat een risicofactor is voor psychopathologie op latere leeftijd (Cannon, Clarke, Dhondt en Healy, 2019; Qiu, White, Xuan Lee en Zhang, 2020).

3.5. Samenvatting

Ondanks jarenlange onderzoeken is nog geen manier gevonden om de zichtbaarheid van KOPP-kinderen die problemen ervaren in de thuissituatie te vergroten en zodoende vroegtijdig zorg en ondersteuning te bieden. De bewustwording rond deze thematiek wordt wel groter op scholen en bij hulpverleners, mede door de aandacht die hieraan door de overheid wordt besteed, maar heeft nog niet het effect gehad wat daarvan was verwacht. KOPP-kinderen lopen een vergroot risico op problemen en psychische stoornissen, waardoor deze aandacht ook gerechtvaardigd is. Een van de beschermingsfactoren die voor deze kinderen van belang is, is een positieve, stimulerende omgeving dat een basisschool voor hen kan zijn. Een goede balans tussen risico- en beschermingsfactoren maakt dat de veerkracht van kinderen wordt vergroot waardoor zij beter met hun situatie kunnen omgaan.

4. LOYALITEIT

4.1. Inleiding

Loyaliteit is een begrip dat voor meerdere uitleg vatbaar is, maar in dit onderzoek wordt de term loyaliteit gebruikt als één van de kernbegrippen uit de contextuele benadering. Dit begrip laat iets zien van de band die tussen mensen bestaat door de generaties heen en de verbondenheid die dit met zich meebrengt. Dit is universeel en klinkt in onze cultuur door in spreekwoorden, zoals “de appel valt niet ver van de boom” of “het hemd is hem nader dan de rok”. In de moderne popmuziek klinkt het door in liedjes zoals “in the blood” van John Mayer.

4.2. Existentiële loyaliteit

Loyaliteit is een kernbegrip in de contextuele benadering en vraagt samen met het begrip existentiële loyaliteit om nadere uitleg.

“The burden of giving is asymmetrical and falls to parenting figures. Later on give and take takes on a greater symmetry.”(Joyce en Krasner, 1995, p. 40). De verbondenheid van ouders en kinderen wordt in de contextuele benadering verticale loyaliteit genoemd. Deze is asymmetrisch en betekent dat het kind in eerste instantie gerechtigd is om meer te ontvangen dan te geven en de ouder meer verantwoordelijkheid voor het kind heeft dan andersom. Horizontale loyaliteit is symmetrisch en wederkerig en betekent dat ieder evenveel verantwoordelijkheid draagt voor de relatie (Michielsen en Van Mulligen, 2001, p. 24). In asymmetrische relaties is de wederkerigheid niet in evenwicht.

Loyaliteit in contextuele therapie is niet gebaseerd op een “gevoel” van loyaliteit of op de psychologie van hechting of aantrekkingskracht. (...) De oorsprong van loyaliteit is de biologische band tussen ouders en kinderen en bestaat op grond van de essentiële onherroepelijkheid van familiebanden. (Boszormenyi-Nagy en Krasner 2008, p.30).

Door het leven dat ouders aan kinderen geschonken hebben, ontvangen zij, volgens Boszormenyi-Nagy en Krasner verdiensten, wat existentiële loyaliteit wordt genoemd (2008). Daarnaast ontstaat verworven loyaliteit als ouders tijdens het leven goed voor hun kinderen zorgen.

Hargrave omschrijft loyaliteit als “een krachtig gegeven binnen relaties omdat het toont waar onze prioriteiten liggen” (2005, p. 91). Volgens Jagersma-Van Dommelen (2012) moet loyaliteit niet verward worden met hechting. Loyaliteit is, volgens haar, meer dan hechting, het houdt een keuze in. Ducommun-Nagy (2008) schrijft dat loyaliteit zich laat definiëren als het geven van een voorkeur aan één relatie boven een andere, gebaseerd op eigen, vrije keuze.

Ongeacht de kwaliteit van de relatie die we met onze biologische ouders hebben, zijn we volgens Ducommun-Nagy en Krasner daardoor verzekerd van een relatie die functioneert als een verankering van onze identiteit (2008, p. 108). “Bloedverwantschap kan evenzeer een hulpbron als een obstakel zijn, maar kan in geen geval ontkend worden.” (Ducommun-Nagy en Krasner, 2008, p.113). Van den Eerenbeemt en Van Heusden (2001, p. 30) schrijven dat “zolang een mens leeft, hij verbonden blijft met zijn oorsprong”.

De horizontale, existentiële loyaliteit speelt ook tussen broers en zussen. Onderwaater (2018, p. 95) benoemt dat Boszormenyi-Nagy de broer-zus relatie vooral van belang achtte bij het zoeken naar hulpbronnen. “Broers en zussen zijn tot elkaar veroordeeld en moeten binnen hun relationele context uitzoeken welke mogelijkheden en bronnen er tussen hen bestaan” (Michielsen en Van Mulligen, 2001, p. 158). Daarbij is de relatie tussen broers en zussen ook existentieel omdat zij een gemeenschappelijke oorsprong en geschiedenis hebben (Onderwaater, 2008, p. 94).

4.3. Zichtbaarheid van loyaliteit

Loyaliteit is niet zomaar te zien, maar wel zijn de effecten ervan te zien. Loyaliteit is een kracht die men, volgens Ducommun-Nagy, alleen kan aantonen door de effecten ervan en deze zijn af en toe goed zichtbaar en soms helemaal niet (2008, p. 84).

Men zal bijvoorbeeld vaak ingaan tegen regels van een groep als deze in strijd zijn met regels die men van huis uit heeft meegekregen. Als thuis wordt geleerd om “de vuile was niet buiten te hangen”, dan zal een kind bijvoorbeeld niet snel iets vertellen over problemen in de thuissituatie. Kinderen zullen als zij ouder worden steeds meer relaties aangaan buiten het gezin, ook op school met leerlingen uit de klas en met de leerkracht, waardoor loyaliteiten kunnen gaan botsen (Onderwaater, 2018, p. 40). Dit wordt de dynamische driehoek genoemd door Van Mulligen, Gieles en Nieuwenbroek (2011).

Van der Deen (2015) en het Trimbos instituut (2015) onderkennen dat de rol van belemmerende gedachten en emoties bij kinderen een rol kunnen spelen in het wel of niet laten merken dat zij het thuis moeilijk hebben, zoals schaamte over het gedrag van ouders, schuldgevoelens en angst voor bestraffing. Volgens Ducommun Nagy (2008) zouden dat ook signalen van loyaliteit kunnen zijn. Het deloyaal zijn aan ouders gaat volgens Onderwaater (2018, p. 102) gepaard met schuldgevoelens. Vuyk benoemt dat de manier waarop kinderen moeilijke situaties beleven en verwerken vaak sterk afhankelijk is van de informatie die zij hierover krijgen (1998, p. 48).

Als er thuis niet gepraat wordt over de problemen van de ouders, dan snappen kinderen niet precies wat er aan de hand is en zullen daarom niet snel om hulp vragen (Baggerman, 2004).

4.4. Parentificatie

Parentificatie is volgens Boszormenyi-Nagy het natuurlijke vermogen van een kind om verantwoordelijkheid te nemen in relaties. Hierin heeft hij het onderscheid gemaakt tussen positieve en negatieve parentificatie. Het verschil zit in het feit dat het kind wel of geen erkenning van ouders krijgt voor het geven en dat rekening wordt gehouden met het kunnen voldoen aan zijn ontwikkelingstaken (Boszormenyi Nagy & Krasner, 2008, p. 478).

Minuchin (1981) omschrijft de overschrijding van de generatiegrens als één van de kenmerken van parentificatie, wat meestal uitmondt in pathologie. Van der Pas (1992) beschouwt parentificatie vooral als een pathologisch proces, omdat volgens haar, het kind in zijn kind zijn wordt afgewezen. In 2009 pleitte Van der Pas ervoor om de term niet meer te gebruiken omdat daarmee, in haar ogen, alleen naar het belang van kinderen wordt gekeken en geen recht wordt gedaan aan ouders.

Van den Eerenbeemt en Van Heusden (2001, p. 56/57) constateren “dat de combinatie van de machtspositie van de ouders en de kinderlijke toewijding en loyaliteit de verantwoordelijkheid van ouders groot maakt. Ouders mogen kinderen niet overvragen, maar wel een beroep op hen doen. Kinderen leren daardoor verantwoordelijkheid dragen en het voldoet aan de behoefte van kinderen om te zorgen.” Op deze manier kan zowel aan ouders als aan kinderen recht worden gedaan. “Flexibility, a characteristic of resiliency, could be an outcome when parentified children successfully access and apply their developing resource base in supporting impaired parents.” (Hooper, Lanthier en Marotta, 2008, p. 695). Het is daarbij wel van het grootste belang dat dit geven door ouders wordt gezien en dat zij daar waardering over uit spreken. Volgens Dillen krijgt het kind hierdoor bestaansrecht (2004, p. 67). Hargrave schrijft dat pas over parentificatie gesproken kan worden “wanneer men een kind zijn gerechtigde aanspraak ontzegt en wanneer van het kind wordt verwacht te geven wat het eigenlijk zou moeten krijgen van de ouders” (2005, p. 90).

“Vanuit contextueel gezichtspunt is parentificatie destructief wanneer hulpbronnen en resterend vertrouwen worden uitgeput. Dit gebeurt wanneer volwassenen de aangeboren geneigdheid van hun kinderen tot vertrouwensvolle toewijding manipuleren” (Boszormenyi-Nagy en Krasner, 2008, p. 478).

4.5. Samenvatting

De existentiële loyaliteit van kinderen aan ouders speelt een rol in de manier waarop kinderen zich opstellen naar anderen toe en waarop hun zelfbeeld wordt ontwikkeld. De kans dat - kinderen in de gezinnen, waar moeilijkheden zijn, rollen gaan vervullen die te zwaar zijn, waardoor zij geparentificeerd worden, is groot. Hiervoor is aandacht nodig van de omgeving, omdat uit vele onderzoeken naar voren komt, dat een geparentificeerd kind grote kans loopt zich te ontwikkelen tot een volwassene met psychische problemen. Desondanks kunnen kinderen zich door parentificatie ook positief ontwikkelen, mits dit door ouders wordt gezien en ouders daar waardering over uit spreken.

5. RESULTATEN

5.1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de tweede deelvraag en op het tweede deel van de derde deelvraag:

- “Wat zeggen volwassen KOPP-kinderen en experts over het wel of niet uiten en herkennen van signalen van KOPP-kinderen met problemen thuis?”
- “Wat is loyaliteit volgens de contextuele theorie en welke rol speelt die bij KOPP-kinderen betreffende het wel of niet uiten van problemen thuis?”

De bevindingen uit de verschillende interviews zullen in drie paragrafen worden beschreven, te beginnen met de uitkomsten van de interviews met volwassen KOPP-kinderen. Daarna zal het resultaat van de focusgroep worden weergegeven en tot slot de resultaten van de expert-interviews. De resultaten van de interviews zijn onderverdeeld in kern- en sublabels en worden weer gegeven in de bijlagen 5, 6, 7 en 8. De labels van deze interviews worden opeenvolgend besproken en de uitkomst daarvan wordt weergegeven en zo nodig aangevuld met een citaat (voor de volledige transcripten, zie het bronnenboek).

5.2. Interviews volwassen KOPP-kinderen

Acht volwassen KOPP-kinderen, die thuis problemen hadden, hebben deelgenomen aan dit onderzoek en met hen is gekeken naar de manier waarop hun loyaliteit aan ouders een rol speelde bij het vragen om ondersteuning en aandacht op de basisschool. In dit hoofdstuk zullen de resultaten uit deze interviews worden weergegeven die verband houden met het contextuele begrip “loyaliteit”, waarvan parentificatie een onderdeel is. De bevindingen uit de literatuurstudies hebben als opzet gediend voor de interview-leidraden.

Gemiddeld werd per interview 36 keer gesproken over loyaliteit aan ouders en het effect daarvan op de keuzes die de KOPP-kinderen maakten.

5.2.1. Signalen die volwassen KOPP- kinderen afgaven op de basisschool

Alle volwassen KOPP-kinderen geven aan dat zij op de een of andere manier aandacht hebben gevraagd op de basisschool en daarvoor signalen hebben afgegeven. Zij hadden daarbij de verwachting en de hoop dat deze signalen zouden opvallen en dat iemand hen daarop zou bevragen. De respondenten geven ook aan dat ze dan heel waarschijnlijk niets zouden vertellen over de thuissituatie. Zij werden hierin teleurgesteld omdat zij op deze manier niet werden opgemerkt, waardoor zij zich niet gezien voelden op de basisschool. Onderstaande signalen werden door de volwassen KOPP-kinderen afgegeven:

- Pesten
De helft van de KOPP-kinderen verwoordt dat ze het gevoel had, dat zij er op de basisschool niet bij hoorden en zes van de acht respondenten geeft aan dat ze is gepest op de basisschool. De meeste respondenten vertellen dat ze hierin vaardigheden misten omdat ze dit niet goed hadden geleerd in de thuissituatie (hoofdstuk 3). Twee KOPP-kinderen verwoordden dat loyaliteit hierin een rol speelde. Eén geeft aan dat zij als kind zó in beslag werd genomen door de thuissituatie, dat ze daardoor de aansluiting miste met andere kinderen. *“Ik ben ook gepest op school. Maar dat komt gewoon. Want je bent als kind gewoon met hele andere dingen bezig.”*(C6, 76)
- Geen hulp vragen, zelfstandig gedrag
Twee respondenten waren gewend om dingen zelf op te lossen en vroegen geen hulp op school, maar gaven als volwassene aan dat zij wel graag hadden gewild dat iemand persoonlijk aandacht aan hen had besteed.
- Verantwoordelijk gedrag
Twee respondenten gaven aan dat zij al jong hadden geleerd om zich verantwoordelijk te voelen en zich daardoor ook meer volwassen te voelen dan anderen, waarmee zij de aansluiting soms misten met leeftijdsgenootjes
- Goed je best doen
Eén volwassen KOPP-kind deed heel goed haar best op school en hoopte daarmee positieve aandacht te krijgen van de leerkrachten. Zij gaf aan dat zij af en toe extra taakjes mocht doen voor de juf en dat zij zich daardoor gezien voelde, maar zij deed niet zelf een beroep op de leerkracht.
- Geen grenzen aangeven
Drie respondenten hadden er veel moeite mee om grenzen te stellen omdat zij dit thuis niet hadden geleerd (hoofdstuk 3). *Meegaan in dingen, gauw wat goed vinden inderdaad, geen grenzen voor jezelf stellen van nou dit accepteer ik wel en dit accepteer ik niet.* (C6, 191)
- Grenzen opzoeken
Doordat respondenten vaak het goede voorbeeld van ouders moesten missen in het omgaan met emoties (hoofdstuk 3), lieten twee respondenten grensoverschrijdend gedrag zien. *“Door dingen te doen die niet door de beugel konden. Ik zette vaak de klas op stelten.”* (C4, 102)
Eén respondent liet vanaf de kleuterklas opstandig gedrag zien op school, totdat een leerkracht haar hier positief op aansprak en haar een beloning voor goed gedrag in het vooruitzicht stelde. Doordat zij haar gedurende het schooljaar positief bleef benaderen liet zij aan het kind zien echt geïnteresseerd in haar te zijn, waardoor zij zich gezien voelde.
- Opvallend gedrag
Vier respondenten lieten opvallend gedrag zien, waarmee zij probeerden de aandacht van de juf of meester te trekken of om erbij te horen. *“Ik had mijn pony eraf geknipt om aandacht te krijgen* (C5, 130).

Kinderen vroegen impliciet om aandacht omdat zij van huis uit niet hadden geleerd hoe zij konden vragen om hulp en ondersteuning (hoofdstuk 3).

- Liever bij anderen spelen

Drie respondenten vertellen dat zij de voorkeur gaven aan het spelen bij anderen, omdat het thuis minder gezellig was. Hiermee werden ouders, volgens een volwassen KOPP-kind, beschermd tegen mogelijke kritiek van anderen. *“Bij mij thuis, daar was gewoon niks. Het, mijn moeder was altijd ziek, zwak en misselijk, die kon ook al die drukte niet aan en mijn vader was er nooit.”*(C4, 132)

- Niet kunnen concentreren

Eén respondent geeft aan dat haar hoofd erg vol was in een bepaald leerjaar op de basisschool waardoor zij geen lesstof meer op zich kon nemen. Hiervoor heeft de juffrouw met haar moeder afstemming gezocht, waarna school en moeder samen het kind hebben geholpen om weer op niveau te komen. Op deze manier heeft haar juf voor het kind een loyale context gecreëerd, waarin haar moeder werd versterkt in de moederrol.

5.2.2. Verklaringen voor onzichtbaarheid

Met de volwassen KOPP-kinderen is gezocht naar een antwoord op de vraag of loyaliteit voor hen een belemmering was om zich te durven uiten op de basisschool. Met onderbouwing uit de literatuur van hoofdstuk 3 en 4 is gekeken naar factoren die een rol konden spelen in deze onzichtbaarheid. Onderstaande redenen gaven KOPP-kinderen daarvoor op:

- Situatie is voor kind normaal

Alle volwassen KOPP-kinderen benoemen dat zij hun thuissituatie als normaal hebben ervaren en om die reden geen hulp vroegen. Het merendeel van de respondenten paste zich zo goed mogelijk aan en liet niets aan anderen merken (hoofdstuk 4). Op die manier zagen zij hun ouders als goede ouders. *“Oké het is weer rustig, dan gaan we nou weer door waar we mee bezig zijn.”* (C6, 141)

- Schaamte

Ruim de helft van de volwassen KOPP-kinderen vertelt dat zij zich schaamden voor de situatie thuis of voor ouders (hoofdstuk 3). *“Het is niet dat ik me continue schaamde voor mijn ouders, ik, ik, ja ook beschermend naar hun toe. Zo van, als de juffrouw komt dan zien ze wel dingen van jullie en bang voor reacties van anderen.”* (C4, 189)

- Angst

Angst speelt bij bijna alle volwassen KOPP-kinderen een rol in hun zwijgen (hoofdstuk 3). Daarbij geven drie respondenten aan dat zij bang waren dat het vertellen over de thuissituatie de relatie met de leerkracht en school negatief zou beïnvloeden. *“Waarschijnlijk wordt er dan negatief over die leerkracht gesproken, en dan is het, dan zal het wel zo zijn”* (C6, 195).

- Bezorgd om ouders

Ruim de helft van de volwassen KOPP-kinderen geeft aan dat zij zich bezorgd maakte om hun ouders, wat kan duiden op parentificatie (hoofdstuk 4). Ook op andere manieren namen de volwassen KOPP-kinderen taken over van hun ouders en dit werd in een enkel geval door respondenten als positief ervaren. *“Zij betrok mij gewoon heel veel in haar problematiek. Want zij besprak dus heel veel problematiek wat zij met mijn vader had besprak ze met mij. Dan gaf ik haar op mijn manier dan advies of zij praatte dan tegen mij aan zeg maar.”* (C6, 109)

- Schuldgevoelens

Twee volwassen KOPP-kinderen hebben geprobeerd om iemand in vertrouwen te nemen over de thuissituatie en daarover voelden zij zich later schuldig. Het deloyaal zijn aan ouders kan gepaard gaan met schuldgevoelens (Hoofdstuk 4). Een ander zocht de schuld bij zichzelf van de spanningen thuis. *“Dan ga je misschien denken dat het aan jou ligt. Ja. Dat heb ik echt wel vaak gedacht* (C3, 124)

- Onbewust besef dat situatie anders is

Alle volwassen KOPP-kinderen geven aan dat zij onbewust wisten dat het bij hen thuis anders was, maar dat verschil niet goed konden thuisbrengen. Door de situatie te accepteren zoals deze is, kunnen kinderen loyaal blijven aan hun ouders (Hoofdstuk 4). *“Als kind zijnde wist ik niet beter. Ik wist wel dat hij anders was dan andere vaders. Maar, ik heb, ja, nam het altijd voor kennisgeving aan.”* (C4,11)

5.2.3. Factoren waardoor loyaliteit onder druk komt te staan

Alle kinderen hebben loyaliteit aan ouders en komen met hun loyaliteit aan ouders in aanraking als er een andere opvoeder voor hen staat. Naarmate deze opvoeder belangrijker wordt, dan wordt de loyaliteit spannender. Dit is voor alle kinderen op de basisschool een thema (hoofdstuk 4).

- Houding en benadering van leerkracht en school

De meeste volwassen KOPP-kinderen vertellen dat de houding van school en leerkracht belangrijk is geweest voor het zich veilig kunnen voelen op school. *“Ze waren allemaal superlief, maar er was één meester die ik dus in groep 8 had. Die vond ik niet lief of zo. En die had mijn zus PRECIES in dat jaar dat zij enorm werd gepest. Die deed echt helemaal niks. Misschien had ik daarom wel zo’n hekel aan hem.”* (C3, 178). Een kind is loyaal aan ouders en gezin van herkomst en zal opkomen voor hun belangen als dit onder druk komt te staan.

- Betrekken van ouders bij zorgen over kinderen

Alle volwassen KOPP-kinderen geven aan dat het bespreken van de zorgen met ouders belangrijk is maar heel zorgvuldig moet gebeuren om het kind te kunnen helpen. Kinderen kunnen in een loyaliteitsconflict geraken tussen ouders en leerkrachten, de zogenaamde dynamische driehoek, waarbij de verticale loyaliteit aan ouders sterker is dan de horizontale loyaliteit aan leerkrachten (hoofdstuk 4).

“Mijn ouders in die tijd dat die dat als een aanval zouden hebben beschouwd. Nou, dan denk ik niet dat de school een makkelijke aan mijn vader had gehad. (C6, 193).

5.2.4. Factoren die ruimte geven voor loyaliteit van het kind aan ouders

Als kinderen de ruimte voelen om loyaal te zijn aan hun ouders, dan kunnen zij zich ook vrij voelen om met anderen relaties aan te gaan (Hoofdstuk 4). Door de volwassen KOPP-kinderen zijn een aantal punten benoemd die in hun ogen van belang zijn om aan die voorwaarde te kunnen voldoen.

- Kinderen actief benaderen
Alle respondenten geven aan dat zij het belangrijk hadden gevonden dat iemand hen actief had benaderd en had gevraagd hoe het met hen ging, waardoor zij een opening hadden gevonden om met iemand zorgen te delen. *“De meest gevaarlijke situaties zijn het als het aan het licht komt. Dus dat doe je niet, dat moet een ander doen!” (C1, 93)*
- Gesprek over welbevinden met elk kind
Het merendeel van de respondenten zegt het belangrijk te vinden om met alle kinderen een gesprek te voeren om te polsen hoe het met het kind gaat om op die manier een gesprek over welbevinden te normaliseren. *“Als iedereen aan de beurt komt is het ook al niet raar als iemand uit de klas wordt gehaald.” (C4, 226).*
- Externe hulp inschakelen op scholen
Het overgrote deel van de volwassen KOPP-kinderen adviseert scholen om externe hulp in te schakelen nadat de leerkracht signalen van het KOPP-kind heeft opgepikt. *“Ik denk dat dat wel iemand moet zijn die apart die rol heeft, omdat ik denk dat die leraar ook nog verder moet met die ouders en het kind.” (C6, 200)*
- Breed kijken naar oplossingen voor kinderen met opvallend gedrag
De meeste KOPP-kinderen brengen in dat zij in een bepaalde periode op de basisschool opvallend gedrag lieten zien en dat zij, achteraf gezien, daarvoor graag aandacht hadden gekregen. *“Echt met mij de gesprekken aangaan. Ga maar met mij, beoordeel niet mijn gedrag, ga met mij in gesprek, waar komt mijn gedrag vandaan. (C5, 143)*
- Bewustwording vergroten
De helft van de volwassen KOPP-kinderen ziet meerwaarde in het geven van voorlichting over thema's die passen bij de leeftijd, zoals kindertelefoon, belonen en straffen, discriminatie, echtscheiding, autisme, ziekte, etc. waardoor bewustwording van hun eigen situatie kon worden vergroot. Tevens gaf een deel van de KOPP-kinderen aan dat zij er baat bij zouden hebben gehad als er aandacht was geweest voor goede omgang met elkaar in de klas, omdat zij hierover onzeker waren en het goede voorbeeld van thuis moesten missen.
Zes KOPP-kinderen denken dat deze interventies hadden kunnen bijdragen aan het verminderen van pesten.

5.3. Focusgroepsgesprek

Tijdens een teamvergadering werden leerkrachten, IB-er en directeur in een focusgroepsgesprek bevraagd naar hun ervaringen met het signaleren en ondersteunen van KOPP-kinderen. Dit werd daarna in relatie gebracht met hun taak en verantwoordelijkheid voor het signaleren van kinderen met problemen.

5.3.1. Signaleren

- Bewustwording

Leerkrachten geven in het focusgroepsgesprek aan dat zij alert zijn als er sprake is van: onverzorgd uiterlijk, gespannenheid, niet goed omgaan met emoties, faalangst, vastklampen, vlinderachtig gedrag, wel/niet spelen met andere kinderen na schooltijd. Twee leerkrachten brengen in dat zij ook veel signalen niet zien. De geïnterviewde volwassen KOPP-kinderen hebben andere signalen afgegeven dan de signalen die leerkrachten aangaven en daarmee zouden zij bij deze leerkrachten niet zijn opgevallen. Alle leerkrachten vertellen dat zij niet altijd het onderscheid kunnen maken in problematiek dat achter het gedrag zit van een kind en daarom niet goed kunnen inschatten hoe zij hierop moeten reageren..

- Taakinhoud

School moet volgens het team grenzen stellen tot hoever je zorg kan bieden en in welke situaties. Zorg voor ouders valt daarbuiten volgens het team. Ook brengt zij in dat leerkrachten de aandacht moeten verdelen over de hele klas, omdat anders kinderen tekort wordt gedaan.

5.3.2. Kindgesprekken

- Signalen geven aanleiding tot gesprek

Alle leerkrachten geven aan dat zij de intentie hebben om aandacht te besteden aan kinderen die problemen hebben en hiervoor signalen afgeven. Hierbij merken zij op dat zij soms signalen missen en dat zij de aandacht over alle kinderen moeten verdelen en er daarom niet altijd aan toe komen om een gesprek te voeren. Eén leerkracht vindt het belangrijk om met alle kinderen een gesprek te voeren en is van mening dat je als leerkracht een luisterend oor kan bieden, maar geen problematiek kan verhelpen. Een vertrouwensband met het kind opbouwen is belangrijk voor het bespreekbaar kunnen maken van de thuissituatie wordt door één leerkracht aangegeven.

- Vertrouwenspersoon of brievenbus

Een vertrouwenspersoon werkt niet volgens drie leerkrachten omdat kinderen niet willen opvallen. Ook een brievenbus is geen goed middel om zorgen van kinderen boven tafel te krijgen, omdat kinderen niet willen opvallen. Dit wordt vaak gebruikt voor kletspraatjes.

5.3.3. Contact met ouders

- Gesprek met ouders over signalen

Het merendeel van de leerkrachten ervaart moeite in het bespreekbaar maken met ouders van de signalen die een kind afgeeft. Leerkrachten geven hierbij soms adviezen en tips aan ouders, dat door experts wordt afgeraden omdat ouders dit als kritiek kunnen ervaren. Leerkrachten zoeken de samenwerking met ouders en gaan daarbij uit van wat ouders vertellen.

- Informeren of verwijzen naar hulp

Het team is van mening dat leerkrachten vooral moeten signaleren en een open gesprek met ouders moeten aangaan zodat een lijn kan worden uitgezet naar hulp. School biedt vooral een luisterend oor.

5.3.4. Bewustwording vergroten

- Informatie over normaal en afwijkend gedrag

School ziet meerwaarde in de informatie-overdracht over neutrale, algemene onderwerpen. Informatie op het ontwikkelingsniveau van het kind kan, volgens hen, handvatten bieden om gedrag bespreekbaar te maken. School is terughoudend in het bespreekbaar maken van situaties die zich thuis kunnen afspelen, terwijl, volgens één leerkracht verandering juist begint met bewustwording. Wel kunnen, volgens het team, ouderavonden worden gebruikt voor informatieoverdracht. Hiermee kan, volgens hen, bewustwording bij ouders worden vergroot en worden kinderen niet belast.

- Alternatief

De directeur en een leerkracht denken dat bewustwording van de thuissituatie ook kan ontstaan doordat kinderen bij andere kinderen thuis spelen en zien hoe het daar gaat. Door drie volwassen KOPP-kinderen wordt ook bevestigd dat zij zich meer bewust werden van hun thuissituatie doordat zij bij andere kinderen speelden. Zij gaven echter ook aan dat zij de eigen thuissituatie als normaal accepteerden.

5.4. Expert interviews

Drie experts zijn bevraagd op hun ervaringen in het werken met KOPP kinderen en hoe, volgens hen, de signalen die deze kinderen afgeven, te herkennen zijn en welke rol loyaliteit daarin speelt. Experts geven allen aan dat het noodzakelijk is om met ouders samen te werken, waarbij de benadering vanuit een niet-veroordelende, accepterende houding van groot belang is. Deze houding draagt, volgens experts, positief bij aan het vertrouwen dat kinderen kunnen hebben in de hulpverlening aan hun ouders en henzelf.

5.4.1. Signalen van kinderen

- Afstemmen met ouder

Twee experts geven aan hoe loyaliteit zichtbaar is in het gedrag dat kinderen laten zien. Zij geven aan dat kinderen bij het geven van antwoorden op vragen over thuis afstemming zoeken bij hun ouders als deze bij het gesprek aanwezig zijn. Als zij alleen bij het gesprek zijn vertellen zij inhoudelijk niet over problemen in de thuissituatie. Hun ervaring is dat bij het doorvragen op een positieve manier soms iets meer wordt verteld. *“Van, dan zie je zo ’n kind kijken, zo van kan ik dit nu zeggen of kan ik dit nu niet zeggen? Dat maakt het dan soms wel lastig inderdaad.”* (E3, 10)

- Verbloemen

Eén expert geeft aan dat kinderen de verantwoordelijkheid op zich kunnen nemen voor nalatigheid van de ouder, om zo te verbloemen hoe het thuis gaat. Een dat de kinderen aanvoelen dat het om iets gaat wat niet gangbaar is en daarover dan niet vertellen.

- Uiterlijke verzorging

Door één expert wordt uiterlijke verzorging als kenmerk genoemd van mogelijke problemen in de thuissituatie. Dit werd ook door de leerkrachten in het focusgroepsgesprek genoemd als opvallend signaal.

- Spelen met andere kinderen

Eén expert merkt op dat KOPP-kinderen niet speelden met andere kinderen bij moeder thuis en dat dit als signaal werd opgemerkt door de school.

- Vertrouwen

Volgens de experts kan het vertrouwen van kinderen in volwassenen worden vergroot door met hen een vertrouwensband op te bouwen, wat door een leerkracht en enkele KOPP-kinderen wordt bevestigd. Een ander geeft aan dat een kind zich meer zal uiten over de problemen in de thuissituatie als voor het kind duidelijk wordt dat er hulp geboden wordt voor de ouder en het kind, zodat zij zich hierover geen zorgen meer hoeft te maken.

- Ziekteverzuim en lichamelijke klachten

Twee experts noemen ziekteverzuim als signaal van mogelijke problemen in de thuissituatie. Een reden van verzuim kan verslapen zijn, maar ook verzuimt een kind soms omdat het zorgen over de ouder heeft en bij deze ouder wil blijven.

Eén expert geeft aan dat spanning en stress vaak de reden is voor buik- en hoofdpijnklaarten en dat daar dan geen lichamelijke oorzaak voor gevonden wordt. Dit wordt ook in de literatuur als zodanig beschreven (hoofdstuk 3).

Gedrag

Twee experts dragen aan dat opvallend gedrag van een kind kan komen doordat zij zorgen hebben over de thuissituatie en omdat zij moeite hebben om met hun emoties om te gaan, wat door de volwassen KOPP kinderen wordt bevestigd. Eén expert geeft aan dat er verschil is in de uiting van deze spanning en dat met name jongens in hun gedrag laten zien dat ze niet goed in hun vel zitten.

Meisjes blijven meestal onzichtbaar. Doordat de kinderen aangepast gedrag laten zien, vallen ze vaak niet op (hoofdstuk 3).

5.4.2. Afstemming met ouders

- Kindcheck

De Kindcheck is sinds 2013 een verplicht onderdeel van de Wet meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling. De Kindcheck houdt in dat in contacten met volwassen cliënten/patiënten nagegaan wordt of er kinderen in het gezin zijn en of zij veilig zijn. (www.huiselijkgeweld.nl).

Eén expert werkt consequent met de kindcheck en twee anderen verwijzen ernaar als instrument dat nodig is om kinderen in de gaten te houden die opgroeien onder moeilijke gezinsomstandigheden. Volgens de experts is hierbij een benadering vanuit een niet-veroordelende houding van groot belang, zodat het kind loyaal kan blijven aan zijn ouders.

- Houding en gedrag

Experts vinden het belangrijk dat ouders niet als negatief worden gezien, maar worden geaccepteerd als ouders van de kinderen. “*De moeder blijft de moeder van de kinderen*” (E1, 78).

Een respectvolle, serieuze bejegening van ouders draagt bij aan het vertrouwen dat kinderen kunnen hebben in de hulpverlening voor hun ouders en henzelf. Zij kunnen op die manier loyaal blijven aan ouders.

- Samenwerking

Experts zijn van mening dat een goede samenwerking met ouders noodzakelijk is voor ondersteuning van het kind. Hierbij wordt de waarschuwing afgegeven dat betrokkenheid van een ouder ook soms kan verbloemen dat er problemen in de thuissituatie zijn. Daarnaast dat het belangrijk is om rekening te houden met het feit dat ouders adviezen als kritiek kunnen opvatten.

5.4.3. Bewustwording bij (KOPP)-kinderen

- Normaliseren en tolereren

Alle experts zijn van mening dat kinderen er baat bij kunnen hebben als op scholen informatie wordt gegeven over normale omgang met elkaar en over thema's die zijn afgestemd op de leeftijd en het ontwikkelingsniveau van het kind, waarbij de nadruk komt te liggen op acceptatie en tolerantie. Door deze informatie-overdracht kan er, volgens experts, bij kinderen bewustwording op gang worden gebracht en een hulpvraag ontstaan. Hierbij moet, volgens hen, wel rekening worden gehouden met de loyaliteit van een kind aan zijn ouders.

- Sociale vaardigheden vergroten

De GGZ-expert geeft aan dat er gewerkt moet worden aan een tolerante klas, waarin ieder kind mee kan doen.

Het vergroten van sociale vaardigheden is, volgens deze expert nodig voor KOPP-kinderen omdat zij hierin vaak een goed voorbeeld moeten missen. Dit komt overeen met de literatuur en met hetgeen de volwassen KOPP-kinderen hierover hadden aangegeven, waarbij enkele KOPP-kinderen dit ook in verband brachten met pesten op de basisschool.

5.5. Samenvatting

Uit de gesprekken met volwassen KOPP-kinderen, experts en leerkrachten is naar voren gekomen dat problematiek van KOPP-kinderen moeilijk te herkennen is en dat de signalen die kinderen afgeven niet altijd als zodanig herkend worden. KOPP-kinderen voelen zich hierdoor niet altijd gezien. Leerkrachten signaleren vooral negatief opvallend gedrag bij kinderen en daarbij verschilt het per leerkracht welk gedrag opvalt. Mede ook omdat de leerkracht aan veel kinderen tegelijk aandacht moet besteden en de onderwijsdoelen moet halen.

Verder komt uit het onderzoek naar voren dat de leerkrachten net als de experts en de KOPP-kinderen vinden dat de leraar vooral moet signaleren, maar dat hij of zij geen hulp moet verlenen. Deze rollen moeten volgens allen gescheiden blijven. Leraren zijn van mening dat signaleren behoort tot één van hun kerntaken en van daaruit zoeken zij in de eerste plaats afstemming met ouders en daarnaast met hulpverleners om de zorg voor het kind te kunnen borgen. Het onderscheid tussen signaleren en hulp verlenen is niet altijd gemakkelijk aan te brengen en zal vooral als het langer duurt voordat hulpverlening gestart wordt, kunnen zorgen voor rolverwarring en taakverzwaring bij de leerkracht. Daarbij kan de situatie ontstaan dat het kind in conflict komt met zijn loyaliteit aan de leerkracht en aan ouders als de leerkracht en ouders niet op één lijn liggen qua aanpak en zorg.

Het oppikken door leerkrachten van de signalen die KOPP-kinderen afgeven is het begin van verandering voor KOPP-kinderen. Vanuit de wensgedachte is met de volwassen KOPP-kinderen nagedacht over de ideale omstandigheden op school om zich gehoord en gezien te voelen en hoe hun loyaliteit aan ouders daarbij een rol speelt. Daaruit zijn enkele adviezen naar voren gekomen die worden genoemd in het volgende hoofdstuk. Daarnaast zijn nog vier interventies genoemd die volgens de volwassen KOPP-kinderen bewerkstelligden dat zij positief terugkijken op hun basisschooltijd. Deze laatste interventies worden in de slotbeschouwing genoemd omdat zij wel van belang zijn, maar niet bijdragen aan het antwoord op de hoofdvraag.

6. CONCLUSIE, DISCUSSIE EN SLOTBESCHOUWING

6.1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de hoofdvraag van het onderzoek: “*Hoe speelt loyaliteit aan ouders een rol bij het vragen om ondersteuning en aandacht door KOPP- kinderen op de basisschool als zij thuis moeilijkheden hebben*” beantwoord.

In paragraaf 6.2. zal het antwoord op de hoofdvraag nader worden uitgewerkt. Daarna wordt in paragraaf 6.3. de betekenis van de resultaten, met daarin de beperkingen van dit onderzoek, besproken in de discussie. In paragraaf 6.4. worden aanbevelingen gedaan voor de praktijk en voor vervolgonderzoek. Tot slot wordt in paragraaf 6.5. een slotbeschouwing gegeven over dit onderzoek.

6.2. Conclusies

Veel KOPP-kinderen zijn niet zichtbaar op de basisscholen, terwijl hiervan gemiddeld vier kinderen in een klas zitten (Beekman, e.a., 2003). Tevens is het risico op psychische problematiek bij deze kinderen op volwassen leeftijd groot (Trimbos, 2019). Dit wordt door de volwassen KOPP-kinderen in dit onderzoek bevestigd (Bijlage 1, Figuur 3). Een belangrijk aspect uit dit onderzoek is in hoeverre een KOPP-kind op latere leeftijd problemen ondervindt. Dit wordt onder andere bepaald door de aanwezigheid en het samenspel van het aantal risico- en beschermingsfactoren (Vuijk, 1998; Werner, 1997). In dit onderzoek is gekeken naar de rol van een basisschool als beschermingsfactor voor KOPP-kinderen. Hierbij is de focus gelegd op de manier waarop KOPP-kinderen aandacht vragen en leerkrachten signaleren. Met de KOPP-kinderen en experts is daarbij ingegaan op de betekenis van loyaliteit aan ouders in het vragen om ondersteuning en aandacht en welke uitwerking dit daarop heeft. Tevens is in dit onderzoek aandacht besteed aan de manier waarop basisscholen hiermee rekening zouden kunnen houden. Dit onderzoek laat zien dat loyaliteit aan ouders een belemmerende factor kan zijn in het vragen om ondersteuning en aandacht op de basisschool.

6.2.1. Signalen van KOPP-kinderen

Vanuit hun loyaliteit aan ouders zullen KOPP-kinderen niet snel laten merken dat zij problemen ervaren in de thuissituatie (Ducommun-Nagy, 2008). De meeste van de geïnterviewde KOPP-kinderen geven dit ook aan. Tevens benoemen zij dat zij wél graag aandacht hadden gewild voor de signalen die zij afgaven op de basisschool, maar dat deze niet werden opgemerkt.

Een belangrijke bevinding uit dit onderzoek is dat de leerkrachten, net als de experts en de KOPP-kinderen, van mening zijn dat signaleren een kerntaak is voor leerkrachten. Daarnaast willen zij dat school een veilige plek is voor kinderen. Hierin voelen zij zich echter in hun rol als leerkracht beperkt, omdat zij én beschikbaar willen zijn voor kinderen die aandacht nodig hebben én aan de klas goed onderwijs willen geven. Hierdoor kan hun signaleringsfunctie onder druk komen te staan.

Alle ondervraagde KOPP-kinderen hebben persoonlijk of indirect te maken gehad met pesten op de basisschool en zij zien dit als een belangrijk signaal, waarvoor hulp en ondersteuning geboden moet worden. Door hen wordt pesten in verband gebracht met geringe weerbaarheid en sociale onhandigheid. Tevens benoemen de KOPP-kinderen dat zij sociaal minder weerbaar waren en er (net) niet bij hoorden. Dit komt overeen met het onderzoek van het Trimbos Instituut (2015) waarin naar voren komt dat het opbouwen en onderhouden van relaties met leeftijdsgenootjes moeizamer verloopt bij KOPP-kinderen. Ook op andere manieren lieten de KOPP-kinderen merken dat zij niet goed in hun vel zaten: teruggetrokken gedrag, weglopen, niet kunnen concentreren. Door leerkrachten worden vooral externaliserend gedrag, uiterlijke verzorging en hygiëne als signalen opgemerkt.

Genoemde signalen kunnen ook worden afgegeven als er andere problemen spelen, bijvoorbeeld als er sprake is van huiselijk geweld (Rijksoverheid, 2018). Deze bevinding wordt in het focusgroeps gesprek bevestigd. Volgens de leerkrachten kan opvallend gedrag bij een kind evengoed komen door ruzies in de thuissituatie als door bijvoorbeeld psychiatrische problematiek van ouders. Daarnaast hoeven signalen niet direct te verwijzen naar problematiek in de thuissituatie, omdat sommige kinderen van nature introvert of sneller afgeleid zijn.

Het goed interpreteren van de signalen die kinderen afgeven is een complexe aangelegenheid. De leerkrachten benoemen ook dat zij zich handelingsverlegen kunnen voelen en zich terughoudend opstellen als zij signalen opvangen en deze moeilijk kunnen interpreteren.

6.2.2. Ruimte voor loyaliteit

Een aantal KOPP-kinderen geeft aan dat zij positief terugkijkt op hun basisschooltijd door het contact dat zij hadden met individuele leerkrachten of door het positieve klassenklimaat. Echter, in hun problematiek voelden de KOPP-kinderen zich niet gezien en hiervoor hadden zij graag meer individuele aandacht ontvangen. Een ander aspect dat daarom aan de orde kwam in dit onderzoek is in hoeverre er op school rekening gehouden kan worden met de loyaliteit van kinderen aan ouders.

KOPP-kinderen zijn zich over het algemeen niet bewust van hun thuissituatie en ervaren deze als normaal omdat er thuis niet over wordt gesproken (Baggerman, 2004). Door de experts wordt dit herkend. Volgens de volwassen KOPP-kinderen is het daarom belangrijk dat er meer bewustwording komt voor de (onzichtbare) signalen die kinderen afgeven en dat zij, als deze worden gesignaleerd, actief door de leerkracht worden benaderd. Daarnaast is het, volgens hen, belangrijk dat de leerkracht dit contact daarna onderhoudt.

Ook dragen de volwassen KOPP-kinderen aan dat het belangrijk is dat er op school met elk kind gesprekken worden gevoerd over het welbevinden, waarbij er geen uitzondering wordt gemaakt voor kinderen die problemen ervaren in de thuissituatie. Dit wordt eveneens genoemd in het onderzoek van de kinderombudsvrouw (De Jong & Hopman, 2018). In aanvulling op deze bevinding, wensten de KOPP-kinderen dat dergelijke gesprekken worden gevoerd door iemand van buiten de school. Hiermee kan worden voorkomen dat loyaliteiten kunnen gaan botsen (Onderwaater, 2018).

KOPP-kinderen geven tot slot aan dat het goed zou zijn dat op scholen voldoende aandacht en ruimte wordt geboden aan de sociale omgang met elkaar, waarbij gewerkt wordt aan een tolerante klas waarin ieder kind mee kan doen. Ook de experts ondersteunen deze gedachte.

6.3. Discussie

- Het onderwerp loyaliteit leende zich bij uitstek voor een kwalitatief onderzoek, omdat middels interviews doorgesproken kon worden over betekenis, gevoelens en gedachten (Baarda, et.al, 2013, p. 55). Doordat de interviews bovendien met verschillende doelgroepen werden gehouden kon de geldigheid van dit onderzoek worden vergroot.
- Het onderzoek heeft ertoe bijgedragen dat, vanuit de signalerende taak van het onderwijs, duidelijk is geworden dat de fijngevoeligheid voor het herkennen van signalen van KOPP-kinderen groter zou moeten worden.
- Het onderzoek geeft een eerste aanzet tot nadenken over benadering en afstemming met KOPP-kinderen, waarbij rekening wordt gehouden met de loyaliteit van kinderen aan ouders.
- Het eerder signaleren en ondersteunen van KOPP-kinderen, waarbij rekening wordt gehouden met hun loyaliteit aan ouders, kan bijdragen aan het vergroten van hun veerkracht.
- Een aspect dat invloed heeft gehad op het onderzoek, is dat de respondenten die aan het onderzoek deelnamen allen vrouw waren en zich hebben aangemeld via Wijkteams Enschede. Het is mogelijk dat het onderzoek anders was verlopen als er ook mannelijke respondenten hadden deelgenomen aan het onderzoek en het onderzoek breder was uitgezet.
- Voor dit onderzoek zijn acht volwassen KOPP-kinderen geïnterviewd. De betrouwbaarheid van het onderzoek zal worden vergroot als hiervoor een grotere steekproef wordt gehouden.
- Het focusgroepsgesprek is gehouden op een openbare basisschool in Twekkelerveld met een gemiddeld aantal leerlingen. Het is mogelijk dat uit het gesprek op een basisschool in een andere wijk van Enschede of in een ander deel van Nederland andere antwoorden naar voren zullen komen.
- Een andere factor die van invloed kan zijn geweest op de uitkomsten van de interviews is dat de onderzoeker de codering en analyse alleen heeft uitgewerkt en zij nauw samenwerkt met de scholen.

Hierdoor kan er sprake zijn geweest van vertekening doordat de onderzoeker mogelijk sturend was in het stellen van de vragen of het interpreteren van de antwoorden.

- In dit onderzoek is data opgehaald bij volwassen KOPP-kinderen vanaf 20 jaar. Daarom is het mogelijk dat de ervaringen van deze KOPP-kinderen anders waren geweest als zij nu naar de basisschool zouden gaan.
Sinds 1 augustus 2015 hebben scholen een zorgplicht voor de sociale veiligheid van leerlingen, waarbij zij verplicht zijn om dit te coördineren en een anti-pest-beleid te voeren (Rijksoverheid, 2015). Ook zijn scholen sinds januari 2019 verplicht om zich bij vermoedens van huiselijk geweld en kindermishandeling te houden aan de nieuwe meldcode, waardoor bewustwording van deze signalen groter is geworden.

6.3.2 Aanbevelingen voor de praktijk

Naar aanleiding van dit onderzoek kunnen een aantal aanbevelingen voor de onderwijs- en hulpverleningspraktijk geformuleerd worden.

- Behalve voor KOPP-kinderen is het voor alle kinderen van belang dat door leerkrachten/hulpverleners rekening wordt gehouden met hun loyaliteit aan ouders. Bewustwording van loyaliteit zal een positief effect kunnen hebben op houding en benadering van ouders en kinderen. Een eerste stap hiertoe kan zijn dat op de basisscholen en in de wijkteams psycho-educatie wordt gegeven over loyaliteit.
- De meeste KOPP-kinderen vallen op basisscholen niet op, omdat de signalen die zij afgeven niet worden opgemerkt. Het is daarom aan te bevelen om bewustwording over KOPP-kinderen en hun problematiek te vergroten op basisscholen en onder hulpverleners, zodat de fijngevoeligheid voor het oppikken van hun signalen wordt vergroot en daarop kan worden afgestemd. Hierbij kan gebruik gemaakt worden van het KOPP/KOV preventie-programma dat is opgezet door het Trimbos instituut.
- Het bespreekbaar maken van thema's die passen bij de leeftijd en ontwikkelingsfase van het kind, en het bespreekbaar maken van normaal en afwijkend gedrag zal ten goede komen van de onderlinge tolerantie van leerlingen en de veiligheid in de klas vergroten. Ook kan het kinderen aanzetten tot nadenken zodat zij daar op enig moment vragen over kunnen stellen. Hierbij kan gedacht worden aan thema's zoals de kindertelefoon, belonen en straffen, discriminatie, echtscheiding, autisme, ziekte, etc. en hierbij gebruik te maken van ondersteunende televisieprogramma's of digitale programma's.
- De samenwerking tussen hulpverlening en scholen kan verbeteren als hulpverlening meer vanzelfsprekend verbonden is aan scholen en daar onderdeel van is. Daardoor zouden alle kinderen naast kind-gesprekken met leerkrachten ook gesprekken kunnen voeren met een hulpverlener over hun sociaal welbevinden. Het is van belang dat dit voor alle kinderen geldt, zodat kinderen zich geen uitzondering hoeven voelen.

6.3.3 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

- De samenwerking met hulpverlening en scholen kan verbeteren als daarin de rollen en taken duidelijker omschreven zijn, zodat hierin de overlap zo klein mogelijk wordt. Daarmee wordt voorkomen dat casuïstiek te lang bij scholen blijft of te vroeg wordt doorgegeven aan hulpverlening. In vervolgonderzoek kan nader worden uitgezocht hoe beide rollen elkaar kunnen aanvullen en versterken.
- Het is nodig om te onderzoeken hoe mannelijke KOPP-kinderen omgaan met hun loyaliteit aan ouders en of de signalen die zij afgeven op de basisscholen als zodanig worden herkend. Tevens ook hoe dit een rol speelt bij kinderen van ouders met LVB problematiek. Hierdoor zal de kennis over KOPP-kinderen kunnen worden vergroot.
- Om de validiteit van dit onderzoek te vergroten is het aan te bevelen om de onderzoeksgroep groter te maken en dit onderzoek ook in andere steden of delen van het land uit te voeren. Hiertoe zou het lectoraat Jeugd en Gezin van de CHE dit onderwerp kunnen oppakken als onderzoeksmogelijkheid voor nieuwe master-studenten met uitstroomprofiel onderwijs of hulpverlening.
- Het is aan te bevelen dat het Lectoraat Jeugd en Gezin verder onderzoek stimuleert naar het verbreden van het curriculum van de PABO studenten met kennis over loyaliteit. Alle participerende experts in dit onderzoek hebben erop aangedrongen dit een belangrijk thema te vinden waar vervolgonderzoek voor nodig is.

6.4. Slotbeschouwing

6.4.1. Hulpbron

Hulpbronnen worden als belangrijke beschermingsfactoren gezien en kunnen bijdragen aan een positieve ontwikkeling van KOPP-kinderen. Deze bevindingen uit de literatuur werden bevestigd door de volwassen KOPP-kinderen en experts, waarbij zij aangaven dat school een hulpbron was of kon zijn. De volwassen KOPP-kinderen vertelden dat zij positief terugkeken op hun basisschooltijd en de school als hulpbron hebben ervaren doordat leerkrachten een relatie met hen hadden opgebouwd, echte belangstelling hadden getoond of met wie zij een klik hebben gevoeld. Tevens werd een positief klassenklimaat genoemd als hulpbron, waardoor zij beter in staat waren om met hun situatie om te gaan.

Het zou in het kader van preventie de moeite waard zijn om nader onderzoek te doen naar de manier waarop een basisschool een hulpbron kan zijn voor KOPP-kinderen, zodat hiervoor aanbevelingen kunnen worden gedaan.

VERANTWOORDING

Aalbers- van Leeuwen, M.J.A., Hermanns, J., & Van Hees, L.J.M. (2002) Risico- en protectieve factoren in moderne gezinnen: reden tot optimisme of reden tot pessimisme? *Pedagogiek*, 22, 41-54.

Adamson, L.B., Cole, S., Goodman, S.H., & Riniti, J. (1994). Mother's expressed attitudes: associations with maternal depression and children's self-esteem and psychopathology. *Journal of the American Academy for Child and Adolescent Psychiatry*, 33, 1265-1274.

Aldridge, J., & Becker, S. (2003). *Children caring for parents with mental illness, perspectives of young carers, parents and professionals*. Bristol, UK: Policy Press.

Almgqvist, F., Kaukonen, P., Laippala, P., Luoma, I., Puura, K., Salmelin, R., & Tamminen, T. (2001). Longitudinal study of maternal depressive symptoms and child well-being. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 40, 1367-1374.

Baarda, D.B., De Goede, M.P.M., & Van der Meer-Middelburg, A.G.E. (2007). *Basisboek interviewen. Handleiding voor het voorbereiden en afnemen van interviews*. Groningen: Noordhoff

Baarda, B., Bakker, E., Boullart, A., Julsing, M., Fischer, T., Peters, V., & Van der Velden, T. (2013). *Basisboek kwalitatief onderzoek. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen: Noordhoff

Baarda, D.B., & M., Van der Hulst (2017). *Basisboek interviewen*. Groningen: Noordhoff

Beardslee, W.R. (2002). *Out of the darkened room. When a parent is depressed protecting the children and strengthening the family*. Boston: Little Brown and Company

Baggerman, J.E. (2004). Psychiatrische problemen bij ouders. In *Handboek kinderen en adolescenten; problemen en risicosituaties*. Houten: Bohn, Stafleu van Loghum

Bakker, K., De Wilde, E.J., & Kooijman (2015). *Die jeugd van tegenwoordig. Over opvoeden en opgroeien in Nederland*. Utrecht: Nederlands Jeugd Instituut

Basitaanse, L. (2012). *Één miljoen kinderen met een chronisch zieke ouder: pleidooi voor schoolse aandacht voor een vergeten groep. De kracht van aandacht*. Geraadpleegd op 6 augustus 2019 op <http://www.samenspraak.nl/wp-content/uploads/2012/11/Pages-9-13-from-NM4-3-DEF.pdf>

Beardslee, W. R. (2002). *Out of the darkened room. When a parent is depressed protecting the children and strengthening the family*. Boston: Little Brown and Company.

Beekman, A., De Graaf, R., Schoemaker, C., Spijker, J., Ten Have, M., Van Dorsselaer, S., & Vollebergh, W. (2003). *Psychische stoornissen in Nederland. Overzicht van de resultaten van*

NE M E S I S. Utrecht: Trimbos Instituut. Geraadpleegd op 4 augustus op <https://www.nemesis-2.nl>

Benard, B. (2004). *Resiliency what we have learned*. San Francisco, USA: WestEd

Blinco, D., Heart, A., & Thomas, H. (2007). Resilient therapy. Working with children and families. Geraadpleegd op 28 december 2019, via <https://www.researchgate.net/deref/http%3A%2F%2Fdx.doi.org%2F10.4324%2F9780203946893>

Boeije, H. (2016). *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en doen*. Amsterdam: Boom

Boel, M., Smit, F., & Van der Zanden, A.P. (2007). *Kinderen van ouders met psychische problemen*. Factsheet preventie. Utrecht: Trimbos-instituut

Boszormenyi-Nagy, I., & Krasner, B.R. (1973). *Invisible loyalties: Reciprocity in intergenerational family therapy*. New York: Brunner Mazel

Boszormenyi-Nagy, I., & Krasner, B.R. (1986). *Between give and take. A clinical guide to contextual therapy*. New York: Brunner-Routledge

Boszormenyi-Nagy, I. (2000). *Grondbeginselen van de contextuele benadering*. Haarlem: De Toorts.

Boszormenyi-Nagy, I. & Krasner, B.R. (2008). *Tussen geven en nemen. Over contextuele therapie*. Haarlem: De Toorts

Brockington, I., Chandra, P., Dubowitz, H., Jones, D., Moussa, S., Nakku, J., & Quadros Ferre, I. (2011). WPA guidance on the protection and promotion of mental health in children of persons with severe mental disorders. *World Psychiatry*, 10, 93-102.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Cambridge, Mass: Harvard University

Burk, J.P., Horwitz, B., Kashani, J.H., & Reid, J.C. (1985). Differential effect of subtype of parental major Affective Disorder on Children. *Psychiatry Research*, 15, 195-204.

Cambien, J. (2018). If it be your will. In: Kinet, M. (red.). (2018). *Parentificatie. Als het kind te snel ouder wordt*. (derde, ongewijzigde druk). Antwerpen: Garant

Cannon, M., Clarke, M., Dhondt, N., & Healy, C. (2019). Childhood adversity and adolescent psychopathology: evidence for mediation in a national longitudinal cohort study. *The British Journal of Psychiatry*, 2019(215), p. 559-564

Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), (2019). Statline: statline.cbs.nl

Cicchetti, D., Davies, P.T., Jacques, D.T., & Sturge-Apple, M.L. (2019). *Maternal alcohol dependence and harsh caregiving across parenting contexts: The moderating role of child negative emotionality*. *Development and Psychopathology*, 2019, p. 1-15. Cambridge: University Press.

- De Graaf, I., De Jonge, M., & Romijn, G. (2010). *Kwetsbare kinderen. Literatuurstudie over verhoogde risicogroepen onder kinderen van ouders met psychische of verslavingsproblemen*. Utrecht: Trimbos Instituut
- De Graaf, R., Ten Have, M., Van Dorsselaer, S., Van 't Land, H., Verdurmen, J., & Vollebergh, W. (2007). *Psychische gevolgen van kindermishandeling op volwassen leeftijd. Resultaten van de "Netherlands Mental Health Survey and Incidence Study"*Nemesis. Utrecht: Trimbos-instituut
- De Jong, A., & Verheul, R. (2016). *Als je het ons vraagt. De kinderombudsman op kinderrechtentour 2018*. Rijksoverheid, Den Haag
- De Winter, M. (2011). *Verbeter de wereld, begin bij de opvoeding. Vanachter de voordeur naar democratie en verbinding*. Den Haag: SWP
- Dhondt, M., Frazer, W., & Van Doesum, K. (1995). *Kinderen van ouders met psychiatrische problemen*. Utrecht: Nederlands Centrum voor Geestelijke Volksgezondheid/Landelijke Ondersteuning Preventie-ggz.
- Drukker, M., Gunther, N., Pijl, B., Reelick, F., Sytma, S., & Van 't Land, H. (2006). *Verkenningen in de kinder- en jeugdpsychiatrie. Een bijdrage uit de psychiatrische registers Rijnmond, Zuid-Limburg en Noord-Nederland*. Utrecht: Trimbos-instituut
- Ducommun-Nagy, C. (2008). *Van onzichtbare naar bevrijdende loyaliteit* (vert. Michielsen, M.) Leuven: Acco. (Oorspr. Ces Loyautés qui nous libèrent. Editions JC Lattés)
- Everaert, H.A.M., & Van Peet, A.A.J. (2011). *Lessen in onderzoek. Onderzoek in de onderwijspraktijk*. Meppel: Van Dijk
- Gieles, P., Nieuwenbroek, A., & Van Mulligen, W. (2001). *Tussen school en thuis. Over contextuele leerlingbegeleiding*. Den Haag: Acco
- Goossens, F.X., & Van der Zanden, A.P. (2012). *Factsheet KOPP KVO*. Utrecht: Trimbos Instituut
- Erikson, E. (1950). *Childhood and Society*. New York: Norton
- Hermanns, J.M.A. (2007). *Opvoeden en opgroeien: een visie achter het beleid*. In P.A.H. van Lieshout, M.S.S. van der Meij, & J.C.I. de Pree (red.). *Bouwstenen voor betrokken jeugdbeleid* (p 21-45). Den Haag: WRR/University Press
- Hargrave, T.D., & Pfitzer, F. (2005). *Ontwikkelingen in de contextuele therapie. De kracht van geven en nemen in relaties*. Leuven: Acco.
- Herweijer, L., & Vogels, R. (2013). *Samen scholen. Ouders en scholen over samenwerking in basisonderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs*. Den Haag: SCP
- Hoefnagels, C., Hosman, C.M.H., Kersten-Alvarez, L.E., Risken-Walraven, J.M., Smeekens, S., & Van Doesum, K.T.M. (2012). *Early school outcomes for children of postpartum depressed*

mothers: Comparison with a community sample. *Child Psychiatry and Human Development*, 43, 201-218.

Hoogsteder, M. & Vriese, S. de (2004). *Hechting & loyaliteit*. Amsterdam: SWP

Hooper, L.M., Lanthier, R.P., & Marotta, S.A. (2008). *Predictors of Growth and Distress Following Childhood Parentification: A Retrospective Exploratory Study*, 2008(17), p. 693-705. Washington, DC. USA: The George Washington University, Department of Counseling and Human Development.

Hosman, C., Janssens, J., Van Doesum, K., & Van Santvoort, F., (2011). Preventie programma KOPP/KVO onder vuur. *Tijdschrift voor gezondheidswetenschappen*, 1, 16-19

Informatie buurt Twekkelerveld, (9 mei 2019). Geraadpleegd op 30 mei 2019, van: <https://allecijfers.nl/buurt/twekkelerveld-enschede/>

Jansen, G.J., & Jansen, W.S. (2016). Lezen en beoordelen van onderzoekspublicaties. Een handleiding voor studenten hbo en wo-gezondheidszorg, geneeskunde en gezondheidswetenschappen. Amersfoort: Thiememeulenhoff

Joyce, A.J., & Krasner, B.R. (1995). *Truth, Trust, and Relationships. Healing interventions in Contextual Therapy*. New York: Brunner/Mazel

Kalverboer, M. (2016). *Als je het ons vraagt*. Den Haag: Kinderombudsman

Jagersma-Van Dommelen, M., (2012). *Zicht op loyaliteit. Practice based onderzoek naar hoe adolescenten loyaliteit vormgeven en de rol van de contextueel hulpverlener hierin*. CHE scriptie

Jamieso, E., MacMillan, H., & Walsh, C., (2002). The Relationship between Parental Psychiatric Disorder and Child Physical and Sexual Abuse: Findings from the Ontario Health supplement. *Child Abuse and Neglect*, 26, 11-22.

Kamerstukken 2018Z21914 en Aanhangsel Handelingen, vergaderjaar 2018-2019, nr. 930. Geraadpleegd op 27 april 2019, van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2018/12/17/beantwoording-kamervragen-over-de-grote-kloof-tussen-gelukkige-en-kwetsbare-kinderen>

Kamerstuk: Kamerbrief 23-06-2016 met kenmerk: 847285-142687-CZ. Kamerbrief over zorg voor kinderen van ouders met psychische problemen en kinderen van verslaafde ouders. Geraadpleegd op 22 december 2019, van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2016/06/23/kamerbrief-over-zorg-voor-kinderen-van-ouders-met-psychische-problemen-en-kinderen-van-verslaafde-ouders>

Kamphuis, M. (2015). *Te vroeg volwassen. Over parentificatie*. Amsterdam: Boom

Kinderen iets gelukkiger maar de kwetsbaren geven het leven een 3.8. (2018, 20 november). Geraadpleegd op 6 april 2019, <https://nos.nl/artikel/2260068-kinderen-iets-gelukkiger-maar-de-kwetsbaren-geven-het-leven-een-3-8.html>

Kinderombudsman: steeds groter verschil in geluksgevoel kinderen. (2018, 20 november). Geraadpleegd op 6 april 2019, <https://www.nu.nl/binnenland/5582756/kinderombudsman-steeds-groter-verschil-in-geluksgevoel-kinderen.html>

Kinet, M. (red.). (2018). *Parentificatie. Als het kind te snel ouder wordt.* (derde, ongewijzigde druk). Antwerpen: Garant

Knutsson-Medin, L., Larsson, B., Sundelin, C., & Trost von Werder, A.C. (2000). Social competence and emotional/behavioural problems in children of psychiatric inpatients. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 9, 122-128

Lam, E. (2016). *Risicokind of evenwichtskunstenaar? Kind zijn ondanks een moeilijke thuissituatie.* Scriptum.

Lewis, P., Saunders, M., & Thornhill, A. (2010). *Methoden van technieken van onderzoek. Vierde editie.* (Research Methods for business students, 04 Edition) (Verckens, J.P., Vert.) Amsterdam: Pearson Education Benelux B.V.

Mensen moeten huiselijk geweld in de buurt sneller durven melden. (7 mei 2019). Geraadpleegd op 8 mei 2019, <https://www.nporadio1.nl/spraakmakers/onderwerpen/500167-stand-nl-mensen-moeten-huiselijke-geweld-in-de-buurt-sneller-durven-melden>

Michielsens, M., Van Mulligen, M.W., & Hermkens, L. (red.) (2001). *Leren over leven in loyaliteit. Over contextuele hulpverlening.* Leuven: Acco

Ministerie van OCW (2009). *Ouderbetrokkenheid.* Referentie: PO/B&S/94429. Den Haag.

Minuchin S., & Fishman, H.C. (1981). *Family Therapy Techniques.* London: Harvard University Press.

Nederlands Jeugdinstituut (2010). *De kracht van de pedagogische civil society. Versterking van een positieve sociale opvoed- en opgroeiomgeving.* Utrecht: NJI

Nederlands Jeugdinstituut (2015). *Cijfers over Jeugd en Opvoeding. Kinderen van ouders met psychische problemen (KOPP/KVO)*

Nederlands Jeugdinstituut (2016). *Evaluatie Jeugdwet. Meer kwaliteit en minder zorgen.* Utrecht: NJI

Noordegraaf, M., & Vierwind, G. (red.) (2013). *Hulpverlening aan jeugd en gezin. Systeemgericht werken met adolescenten.* Bussum: Coutinho.

Onderwaater, A. (2018). *De onverbreekelijke band. Inleiding & ontwikkelingen in de contextuele therapie van Nagy.* Amsterdam: Pearson

Onderwijsraad (2010). *Ouders als partners. Versterking van relaties met en tussen ouders op school.* Den Haag: onderwijsraad

Peeters, R., Zunderdorp, M., Lamers, M., & Rats van Zunderdorp, E (23 november 2018), *Met andere ogen. Advies voor versnelling en bestendiging van de samenwerking onderwijs-zorg-jeugd*. Op verzoek van de coalitie onderwijs-zorg-jeugd.

Petilon, N., Van Doesum, K., & Windmeijer, P. (2010). De vergeten kinderen van ouders met psychiatrische problemen komen in beeld in 20 jaar KOPP praktijk. *De praktijk van de GGZ-preventie* 88 (5) p. 222

Qiu, A., White, T., Xuan Lee, Z., & Zhang, H. (2020). Parental and social factors in relation to child psychopathology, behavior and cognitive function. *Translated Psychiatry*, 2020(10) p. 1-9. Singapore: National University of Singapore.

Rijksoverheid (2013). *Memorie van toelichting bij de Jeugdwet*. Den Haag: Rijksoverheid
RMO/RVZ (2009). *Investeren rondom kinderen*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling RMO

Rijksoverheid (2015). *Zorgplicht sociale veiligheid leerlingen op school*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Via <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/veiligleren-en-werken-in-het-onderwijs/documenten/brochures/2016/07/18/zorgplicht-sociale-veiligheid-leerlingen-op-school>

Rijksoverheid (2018). *Geweld hoort nergens thuis: Aanpak huiselijk geweld en kindermishandeling. Programma voor de aanpak van huiselijk geweld en kindermishandeling in de periode 2018-2021*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en Ministerie van Justitie en Veiligheid. Geraadpleegd op 28 december 2019, via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/beleidsnota-s/2018/04/25/geweld-hoort-nergens-thuis-aanpak-huiselijk-geweld-en-kindermishandeling>

Rober, P. & Van Parys, H. (2013). Trying to comfort the parent: a qualitative study of children dealing with parental depression. *Journal of Marital and Family Therapy*, July 2013, 39(3), 330-345. University of Leuven

Roodvoets, C. (2018). *Niemandskinderen. De gevolgen en verwerking van een onveilige jeugd*. Haarlem: Altamira

Rubin, L. (1997). *Het onverwoestbare kind. Verhalen over overwinningen op het verleden*. Amsterdam: Ambo.

Stam, P.M., & Van Yperen, T. (2010). *Opvoeden versterken. Onafhankelijk advies in opdracht van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten*. Den Haag: VNG

Steenackers, M. (1996). Een contextuele benadering van menselijke relaties (deel 1: “wie een put graaft voor een ander... heeft zelf een ladder nodig”). In *Mensen Onderweg* 98 nr. 6, p 18-25

Stevens, R. (2018). Parentificatie. Handvatten voor ouderbegeleiding. In: Kinet, M. (red.). (2018). *Parentificatie. Als het kind te snel ouder wordt*. (derde, ongewijzigde druk). Antwerpen: Garant

Thys, M. (2018). Tussen nijd en spijt. Parentificatie en reparatie. In: Kinet, M. (red.). (2018). *Parentificatie. Als het kind te snel ouder wordt.* (derde, ongewijzigde druk). Antwerpen: Garant

Trimbos Instituut (2016). *Richtlijn/onderbouwing Kinderen van ouders met psychische problemen (KOPP)*. Utrecht: Trimbos-Instituut

Trimbos Instituut (2019). *Factsheet: KOPP/KOV. Een wetenschappelijke onderbouwing van de cijfers*. Utrecht: Trimbos-Instituut

Turkenburg, M. (red.) (2005). *Grenzen aan de maatschappelijke opdracht van de school: Een verkenning*. Den Haag: SCP

Van Dam, A. (2009). *Zoals de ouden zongen, piepen de jongen. Een onderzoek naar intergenerationele transmissie van ouderlijke psychopathologie in gezinnen*. Masterscriptie Orthopedagogiek. Amsterdam: UVA

Van Den Eerenbeemt, E., & Van Heusden, A. (2001). *Balans in beweging. Ivan Boszormenyi-Nagy en zijn visie op individuele en gezinstherapie*. Haarlem: De Toorts.

Van der Deen, K. (2015). Loyaliteit in de jeugdhulpverlening. *GGZet Wetenschappelijk 2011 • jaargang 15* (nummer 1).

Van der Meiden, J. (2003). *Als banden knellen. Over relatieproblemen tussen volwassen kinderen en hun ouders*. Heerenveen: Groen

Van der Pas, A. & De Ruiter, E. (1992). Parentificatie: wie brengt wie groot? In: A. van der Pas, *Visies op gezinsgebehandeling*. Deventer: Van Loghum Slaterus, p. 97-103.

Van der Pas, A. (2003). “Van je familie moet je het hebben.” Bijdrage aan studiedag “Van je familie moet je het hebben – nieuwe perspectieven in de jeugdzorg en jeugdstrafrecht” van het Amsterdams Centrum voor Kinderstudies op 11 februari 2003 in Amsterdam.

Van der Pas, A. (2009). “Parentificatie”- wat doen we ermee? Bijdrage aan studiedag “Omgaan met kinderen in de ouderrol op 9 oktober in Eindhoven.

Van Doesum, K., T.M., & Weikamp, P.A. (2003). Kinderen van ouders met psychiatrische problemen. *Handboek jeugdzorg*, 13, 1-20.

Van der Meiden, J. (2003). *Als banden knellen. Over relatieproblemen tussen volwassen kinderen en hun ouders*. Heerenveen: Groen

Van Gameren, S. (2006). *Leven met een psychisch zieke ouder*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum

Van Gemert, M. (2019). *Praktijkboek praten met kinderen over kindermishandeling*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum

Van Leeuwen, K. (2010). Dialoogmoment ontmoetingsplaatsen. Studierapport. In: N. Travers & S. Strynckx (red.), Ontmoetingsplaatsen. Eindverslag dialoogmoment (p. 3-16). Brussel: EXPOO

Van Yperen, T. (2003). *Resultaten in de jeugdzorg: begrippen, maatstaven en methoden*. Utrecht: NIZW jeugd. Geraadpleegd op 10 juni 2019, <http://www.jeugdinterventies.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/yperen-resultatenjeugdzorg.pdf>

Verheij, F. (1995). Gezinnen met een psychiatrisch gestoorde ouder. In Sanders-Woudstra, J.A.R., Verhulst, F.C., & De Witte, H.F.J., *Kinder- en jeugdpsychiatrie. Psychopathologie en behandeling*. Assen: Van Gorcum & Comp. BV

Vuyk, R. (1998). *Opgroeien onder moeilijke gezinsomstandigheden*. Maarssen: Elsevier/De Tijdstroom.

Wester, F. (2019). Kwalitatief interviewen. *Kwalon*, 2019 (24), 34-43.

Weterings, A.M. (1998). Wat is een pleegkind? In Bakhuizen, N., Oppenoorth, W., Quik-Schuijt, A., Singer, E., Verbraak, A., & Weterings, A.: *Pleegzorg in balans. Bestaanszekerheid voor kinderen*. Leuven/Apeldoorn: Garant

Werner, E.E. (1997). Vulnerable but invincible: high-risk children from birth to adulthood. *Acta Paediatr Suppl*, 1997 (422), 103-5

BIJLAGEN

Bijlage 1, overzichtstabellen van respondenten

Bijlage 2, interview-leidraad volwassen KOPP-kinderen

Bijlage 3, interview-leidraad focusgroepsgesprek

Bijlage 4, interview-leidraad experts

Bijlage 5, tabel kern- en sublabels volwassen KOPP-kinderen

Bijlage 6, tabel kern- en sublabels leerkrachten

Bijlage 7, tabel kern- en sublabels experts

Bijlage 8, tabel kern- en sublabels volwassen KOPP-kinderen met fragmenten

Bijlage 9, mailcontacten voor werving

Bijlage 1, overzichtstabellen van respondenten

Focusgroepsgesprek			
Datum	Geslacht	Leeftijd	Functie
28-1-2020	vrouw	56	leerkracht
28-1-2020	man	38	leerkracht
28-1-2020	vrouw	45	leerkracht
28-1-2020	vrouw	33	leerkracht
28-1-2020	vrouw	24	leerkracht
28-1-2020	vrouw	43	IB-er
28-1-2020	man	56	directeur basisschool

Figuur 1

Expert-interviews					
Datum	Geslacht	Leeftijd	Beroep	Naam	Organisatie
22-10-2019	man	62	Contextueel therapeut	Herwig van Mook	Wijkteams Enschede
4-2-2020	vrouw	57	Preventiewerker GGZ	Luus Alberts	Mediant
6-2-2020	vrouw	34	Jeugdarts	Rianne Paalman	JGZ

Figuur 2

Interviews volwassen KOPP-kinderen								
Datum	M/V	Leeftijd	Opleidings- niveau	Code	Hulpbron	Psycho- pathologie of verslaving	Psychische problematiek op latere leeftijd	Zelfbeeld
09-12- 2019	V	45	HBO	C1	Oom plus oma	V + P	Depressie	Niet standaard, opvallend
17-12- 2019	V	20	MBO	C2	Vader	P	-	Dromer, allemandsvriend
16-12- 2019	V	29	-	C3	Zus, stiefvader	P	Angststoornis	Clowntje van de klas
09-12- 2019	V	43	MBO	C4	-	P	Agorafobie	Ik lag niet goed in de klas
04-12- 2019	V	42	MBO	C5	Oma	P	PTSS	Aangepast
09-12- 2019	V	50	MBO	C6	Kennis	P	Depressie	Gemiddeld, rustig
16-12- 2019	V	33	MBO	C7	Vader	P	Angststoornis + depressie	Aanwezig, streber
04-12- 2019	V	23	MBO	C8	Vader	V	-	Ik redde me wel

Figuur 3

Bijlage 2, interviewleidraad volwassen KOPP-kinderen

	TOPICS	Vragen	Doorvragen
1	Introductie	Kun je jezelf kort aan mij voorstellen?	-Leeftijd -Gezinssituatie -Opleiding/beroep -Drijfveren voor het kiezen van je beroep
2	Uitvragen van Context	De volgende vragen gaan over het gezin waar je bent opgegroeid. Om een beeld te kunnen schetsen van jouw verleden. Hebben er gebeurtenissen/situaties binnen jullie gezin of in je leven plaatsgevonden die van (grote) betekenis zijn geweest voor je verdere leven? Wat zijn de belangrijkste waarden en overtuigingen die je (misschien onbedoeld) hebt meegekregen van je ouders/grootouders? Zie je bepaalde dingen vanuit je opvoeding terug die bepalend zijn geweest voor wie je nu bent?	-Wat is de samenstelling van je gezin van herkomst? Broers/zussen, etc. -Hoe zou je de sociale en economische omstandigheden van jullie gezin omschrijven? -Welke sfeer heerste er in jullie gezin? - Wat betekende dit voor jullie gezin/voor jou? - Hoe ben jij met deze gebeurtenissen/situatie omgegaan? - In hoeverre is dit van invloed geweest op je verdere leven? - Zijn er waarden en overtuigingen die je zeker mee zou willen geven aan een (eventuele) volgende generatie? Kun je dat toelichten? - Zijn er dingen die jij anders zou doen? - Kun je een relatie leggen tussen bepaalde waarden en overtuigingen en de manier waarop jij in het leven staat? -Heeft dit volgens jou een relatie met verdere keuzes die je hebt gemaakt? Kun je dat toelichten?
3	Uitvragen van basisschool-ervaringen	Nu ga ik enkele vragen stellen over uw lagere schoolperiode omdat ook deze periode van invloed kan zijn geweest op uw huidige functioneren.	-Welke sfeer heerste er op uw basisschool? - Kunt u fijne herinneringen ophalen aan uw basisschooltijd? Welke komen het eerste boven? -Kunt u zich herinneren of u weleens ziek bent geweest op school en hoe dat ging? -Hoe werd uw verjaardag in de klas gevierd en hoe voelde u zich daarbij? - Kunt u zich herinneren hoe het afscheid nemen verliep in de kleuterklassen?

		Hoe denkt u terug aan uw basisschooltijd? Welke gevoelens roept dit bij u op?	- Hoe heeft u schoolactiviteiten zoals kamp en de musical ervaren? -- Hoe kijkt u terug op uw klas en de kinderen die daarin zaten? -Met welke kinderen was u bevriend? En met welke niet? - Nam u vriendjes/ vriendinnetjes mee naar huis? Waarom wel/niet? - Speelde u bij andere kinderen thuis? En hoe was dat voor u? -Welke positie had u in de klas? - Hoe denkt u dat de andere leerlingen en leerkrachten u zouden omschrijven? - Welke leerkracht heeft op u een positieve indruk gemaakt? Kunt u uitleggen waarom? En welke leraar niet? - Hoe zou u het hebben gevonden als iemand op school u had gevraagd hoe het met u ging en hoe het bij u thuis was? Wat zou u hebben geantwoord en kunt u dat toelichten? -Was er iemand op school die u in vertrouwen durfde/wilde nemen over uw thuissituatie? Bij nee kunt u dat toelichten? Bij ja, hoe ging dat? -Hoe kijkt u erop terug dat u iemand in vertrouwen nam of wilde nemen? Wat zou u nu tegen deze persoon/personen willen zeggen daarover? Wat heeft u daarin weerhouden denkt u? -Als u terugkijkt naar uzelf als kind op de basisschool, wat had dan in uw situatie helpend kunnen zijn? – Welk verschil had dat voor u kunnen maken?
4	Uitvragen van toekomstvisie	-Stel dat jij de directeur van je oude basisschool was, hoe zou jij dan willen dat de school/leerkrachten nu omgaan met kinderen die thuis problemen ervaren?	- Wat zou je je oude basisschool nu willen vertellen, wat je niet als kind hebt gedaan? - Wat maakt het voor jou anders om het als volwassene te vertellen? - Wat heeft je als kind hierin belemmert?
5	Slot	Is er nog iets dat je belangrijk vindt om te zeggen over de rol die een basisschool kan spelen in het leven van een kind?	

Bijlage 3, interview-leidraad focusgroepsgesprek

	TOPICS	Vragen	Doorvragen
1	Introductie	KOPP-kind Wie van u is bekend met de term KOPP-kind en wie kan hierover iets vertellen? (Toelichting geven)	-Herkent u, op het eerste gezicht, kinderen die aan deze omschrijving zouden kunnen voldoen?
2	Herkenning	Ik ga nu enkele vragen stellen die te maken hebben met de interactie tussen u en de klas. Dit is van belang om helder te krijgen of er door kinderen (herkenbare) signalen worden afgegeven op school en of deze worden opgepikt.	- Welke signalen worden door u gesignaleerd in de klas? - Wanneer denkt u dat er iets aan de hand is met een kind en wat maakt dat u dat denkt? - Wat doe u dan? - Wat wordt op school regulier gedaan voor kinderen waarover zorgen zijn in de klas?
3	Omgaan met KOPP-kinderen	Heeft u, voor zover u weet, eerder te maken gehad met KOPP-kinderen in uw klas?	-Hoe heeft u dat gemerkt en hoe ging u hiermee om? - Hoe pakte dit uit in uw contact met het kind? - En hoe pakte het uit in het contact met zijn/haar ouders?
4	Takenpakket van de leerkracht	Deze vraag is om het werkkader van de leerkracht te verduidelijken met daarin zijn verantwoordelijkheden en taken. -Welke taken behoren, volgens u bij uw functie?	- Hoe ziet uw takenpakket eruit vergeleken met 5 of 10 jaar geleden? - Welke prioritering brengt u aan in uw werk qua taken? Kunt u dat toelichten? - Hoe kijkt u aan tegen uw taak als leerkracht nadat passend onderwijs in 2015 is ingevoerd? - Wat is daardoor volgens u het meest veranderd in uw taak? - Hoe kijkt u daar tegenaan? - Aan welke taak zou u meer aandacht willen besteden en welk resultaat zou dat, volgens u, opleveren? -Hoe belangrijk is het voor u om steun van uw team/directie te ontvangen voor het uitoefenen van uw functie?

			- Wat gaat u daarmee anders doen?
5	Toekomstvisie	-Hoe kijkt u aan tegen meer bewustwording van KOPP-problematiek op de basisscholen? -Als u het voor het zeggen had, hoe zou dan, volgens u, vroegpreventie van KOPP-kinderen eruit kunnen zien op de basisscholen?	-Wat zou dat volgens u kunnen opleveren voor kinderen? - En voor leerkrachten? - Wat is ervoor nodig om hier meer aandacht voor te hebben? - Welk effect kan dat volgens u hebben op de ouderbetrokkenheid?
6	Slot	Is er nog iets dat u belangrijk vindt om te zeggen over uw rol als leerkracht voor kinderen met problemen? Bedankt voor het meedoen aan dit onderzoek.	

Bijlage 4, interviewleidraad Expert-interview

- Kunt u zichzelf voorstellen? Wat is uw taak en rol binnen de SMD? Uitleggen wat KOPP betekent. LVB, KOV, Psychiatrisch/diagnose, Psychisch, chronisch ziek, tijdelijk
- Wat zou volgens u behulpzaam kunnen zijn voor kinderen om zich te durven uiten over hun problemen op de basisschool?
 - Leerkracht
 - Klassenklimaat
- Welke rol speelt de contextuele term loyaliteit daarin, volgens u?
- Hoe kan met de loyaliteit van KOPP-kinderen aan hun ouders rekening worden gehouden door leerkrachten/hulpverleners, volgens u?
 - Wat zou deze bewustwording kunnen opleveren voor kind en professional/ouders?
 - Welke valkuilen kunnen zij hierin tegenkomen?
- Hoe kijkt u aan tegen het vergroten van bewustwording van KOPP-problematiek?
 - Wat zou dit in positieve zin kunnen opleveren?
 - Wat zouden hierin de aandachtspunten zijn en wat is ervoor nodig om het positief te integreren in de bestaande aanpak?
- Als u het voor het zeggen had, hoe zou dan, volgens u, vroeg-preventie van KOPP-kinderen eruit zien? Wat zou daarmee, volgens u, bereikt worden?

Bijlage 5

Interviews met volwassen KOPP-kinderen			
Nr.	Kernlabel	Sublabel	Aantal respondenten dat deze uitspraken heeft gedaan
1.	Signalen die KOPP-kinderen afgeven op de basisschool	- Gepest worden - Goed je best doen - Grenzen opzoeken - Opvallend gedrag - Geen hulp vragen - Liever bij anderen spelen - Geen grenzen stellen - Verantwoordelijk gedrag - Niet kunnen concentreren	- 6 - 1 - 2 - 4 - 3 - 3 - 3 - 1 - 1
2.	Verklaringen voor onzichtbaarheid	- Situatie is voor kind normaal - Schaamte - Angst - Bezorgd om ouders - Schuldgevoelens - Onbewust besef dat de situatie anders is	- 8 - 5 - 6 - 5 - 3 - 8
3	Factoren waardoor loyaliteit onder druk komt te staan	- Houding en benadering van leerkracht en school - Houding en gedrag bij benadering van ouders om ouders te betrekken	- 7 - 8
4.	Factoren die ruimte geven voor loyaliteit van kind aan ouders	- Oprechte belangstelling - Klik met leerkracht - Relatie opbouwen met kind - Actief benaderen van kind - Gesprek over welbevinden met (elk) kind - Externe hulp in scholen - Breed kijken naar oplossingen voor kinderen met opvallend gedrag - Bewustwording vergroten van signalen die kinderen afgeven - Voorlichting op scholen om bewustwording bij kinderen op gang te brengen - Extra aandacht op school om acceptatie en positief omgaan met elkaar te bevorderen	- 7 - 7 - 4 - 8 - 5 - 6 - 6 - 6 - 4 - 3

Bijlage 6

Focusgroepsgesprek	
Kernlabels	Sublabels
Signaleren	- Bewustwording - Taakinhoud leerkracht
Kindgesprekken	- Signalen geven aanleiding tot gesprek - Vertrouwenspersoon of brievenbus
Afstemming met ouders	- Gesprek met ouders over signalen - Informeren of verwijzen naar hulp
Het geven van voorlichting/lessen om bewustwording van KOPP-kinderen te vergroten	- Zorgen over het effect - Alternatieven

Bijlage 7

Expert-interviews				
Kernlabels	Sublabels	E1	E2	E3
Signalen van kinderen	- Afstemmen ouder	-	- 48, 64	- 9, 10, 11, 20, 70
	- (on)zichtbaarheid	- 5, 15, 22		- 67, 73, 98
	- Uiterlijke verzorging - Spelen met andere kinderen	- 6, 7, 11 - 83		
	- Wantrouwen	- 25, 27, 38	- 36, 76, 77, 78, 92, 94, 96	-
	- Ziekteverzuim en lichamelijke klachten	- 42	-	- 30, 34, 35, 36, 66
	- Gedrag	- 29, 30, 31, 32, 41, 43, 47	- 47, 48, 73	- 32, 59, 62, 94
Afstemming met ouders	- Kindcheck	- 21, 28	- 12, 13, 14	- 29
	- Houding en gedrag; positieve invloed op loyaliteit	- 36, 39, 78, 79, 84, 109	- 63, 77, 81	- 17, 60
	- Samenwerking zoeken	- 49, 54, 55	- 83, 86	-
	- Houding en gedrag; negatieve invloed op loyaliteit	- 16, 17, 25	- 25, 26, 35, 53, 54, 62, 66, 79	- 64
Bewustwording bij (KOPP)-kinderen vergroten	- Normaliseren en tolereren - Sociale vaardigheden vergroten	- 80, 81, 82, 92,	- 40, 50, 52, 60 - 87, 88, 89	- 73, 93, 97, 98

Bijlage 8

Nr	Sublabels	Respondenten fragmenten							
		C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8
1	Oprechte belangstelling		75, 76, 82, 83, 84,86	175,180,	103, 104, 106, 180, 181, 201	114,122 137, 157, 158	174, 153	107, 136, 138, 153	163
	Klik met leerkracht	49, 88,	74,79, 8,90		103, 181	113	153, 160 161,174	9,106,	150,
	Relatie opbouwen met kind				179, 180	112,143 146,			
	Actief benaderen van kind	43, 45, 46, 58, 68, 70, 89, 93	88,103, 109,	179, 180,	175, 179, 180	143,	177,183, 184,185 202	131,	158,159, 160,161, 162,175,
	Gesprek over welbevinden met (elk) kind	43,48, 87, 96,			220, 221, 226		183,203,	131, 138	177,178, 179
	Externe hulp in scholen	50, 51,52, 88, 89, 94, 98			223, 225	151,152	139,199 200,201 203	131, 135, 136, 137, 165	176
	Breed kijken naar oplossingen voor kinderen met opvallend gedrag	18, 58		180	97,100, 103, 182, 183	143,164	170,186, 187	151, 152, 154, 155, 164	
	Bewustwording vergroten van signalen die kinderen afgeven	52, 68, 70,86,	30, 88,	178, 179, 180,	89,97, 100, 182, 183, 185	144,154, 164,	189,		
	Voorlichting om bewustwording bij kinderen op gang te brengen.	100	108,109, 110		228,			139, 141, 168	
	Extra aandacht op school om acceptatie en positief omgaan met elkaar te bevorderen	53, 56, 97, 99, 102,					82,176, 178	140	
2	Situatie is voor kind normaal	11, 100, 101,	17, 26, 28, 37, 63, 64, 66, 67, 93, 94, 95, 96, 103,	54, 56, 62,91, 153, 165, 166	11, 124, 213	35,36, 74	14,19, 32, 65, 68, 69,98, 125,	50,	17,143, 144,
	Schaamte	46, 91			176, 177, 178, 187, 188	105,	17, 131, 132,		25,26
	Angst	68, 91, 92, 93	14, 15, 16 18, 56, 58, 104		189, 190	104, 114, 116,	14,		154,165, 166
	Bang dat ouders boos worden op school/leraar						195		173
	Bezorgd om ouders	11, 37*,			112, 189, 206	149,	20, 96, 108,128 129		31,32
	Schuldgevoelens			124	197, 199, 200, 202, 209	116,			31,32

	Aanpassen aan situatie		7, 14, 23,57, 59, 85,	54, 89,124, 126,	84,	32, 35*, 36,	114,140, 141,144		133,134, 141,145 148,152 154
	Besef dat situatie anders is	100*,	29,	55, 92, 128,146 157,159	11, 56, 57, 60, 188,	41,44,	17,18, 19, 68, 69, ,126	50	168
	Loyaliteit	93,	63, 64, 66, 67, 97		232*	33*, 121*, 123*, 129*, 149*	19,41, 194,196 205	142,	
	Ouders tonen zich Betrokken en zorgzaam		8,55,56, 69	139,	141	110	31, 70, 169,		
	Erbij willen horen	60			178, 188, 220				
3									
	Houding en benadering van leerkracht en school	38, 40, 42	30, 55, 87, 91, 101,102 103,107 116	178,	157, 175	100, 102, 103		99,113,	155, 157
	Houding en gedrag bij benadering van ouders om ouders te betrekken	47,	22, 55, 98, 100, 101,102 113,114	176,	141,	114, 119, 124, 131, 132, 142, 146, 171,	193	162,	165,166
4	Goed je best doen					126,144, 155,	180,	87,	
	Grenzen opzoeken				94, 95, 96, 97,102, 117, 159,			100, 101,	
	Gepest worden	16, 24, 58,		168, 171	99	97, 105, 172, 174	76,77	78,80	
	Opvallend gedrag	18,	78,79, 83, 100		100*,	130			
	Teruggetrokken gedrag	60, 61,66		170			187		
	Liever bij vriendjes spelen	63,		131, 132, 133	132				
	Geen hulp vragen	18,					182		
	Geen grenzen durven stellen				160, 161, 163, 165, 166	163,	84, 191		
	Heel ontvankelijk voor complimenten					154	175, 176, 177, 178		
	Verantwoordelijk gedrag					106,	110	79	
	Niet kunnen concentreren						151*		

Bijlage 9

Van: Hilberink, G. (ENS-WT-NT)

Verzonden: vrijdag 23 augustus 2019 09:06

Aan: 'Rianne Paalman' <R.Paalman@ggdtwente.nl>

Onderwerp: onderzoek: interview?

Goedemorgen Rianne,

Misschien had ik het je al verteld, anders doe ik dat bij deze misschien nog een keer, maar ik ben begonnen met een opleiding tot contextueel hulpverlener (master). Dit betekent dat ik nu in het tweede jaar van de opleiding een onderzoek moet gaan doen, waarbij een contextueel thema aan de orde komt. Voor dit onderzoek heb ik een plan van aanpak gemaakt en inmiddels besproken met mijn werkgever en met de scholen, waar ik het wil gaan uitvoeren. In mijn onderzoek wil ik mij richten op KOPP kinderen op de basisschool, die vaak niet zichtbaar zijn. Ik vind het belangrijk dat deze kinderen worden gehoord/gezien en dat de omgeving weet hoe ze hiermee om moet gaan. Hiervoor wil ik aan experts, waaronder jou, vragen om hierover wat meer te vertellen in een expertinterview. De bedoeling van het onderzoek is dat, naast experts, ook ervaringsdeskundigen aangeven wat zij nodig hadden om te durven vertellen over de problemen waar ze tegenaan liepen en hoe hiermee werd omgegaan op de basisschool. Tevens welke positieve ervaringen/herinneringen zij hebben aan de basisschool waardoor zij moed konden vatten om verder te gaan. Hiermee hoop ik dat de vroegpreventie van KOPP kinderen kan worden verbeterd op basisscholen en kinderen die het nodig hebben en willen eerder gezien en gehoord worden (en geholpen indien nodig). Het contextuele hoofdthema dat ik wil onderzoeken is de loyaliteit aan ouders en hoe dit kinderen belemmert om aandacht te vragen voor hun situatie, als zij het thuis moeilijk hebben.

Je mag mij natuurlijk altijd bellen voor meer informatie en ik hoor heel graag van je.

Carla Hilberink

| Wijkcoach wijkteam Tweekelerveld | Wijkteams Enschede | c.hilberink@wijkteamsenschede.nl | Mobiel 06-22880317 | Bezoekadres Zaanstraat 12 | Telefoon 053- 4817800 |

Werkdagen: dinsdag, donderdag en vrijdag

www.wijkteamsenschede.nl

Goedemorgen Luus,

Allereerst nog de beste wensen voor het nieuwe jaar!

Het is alweer een tijdje geleden dat ik je heb benaderd om mee te willen werken aan mijn onderzoek. Inmiddels ben ik bezig met het uitwerken van de respondenteninterviews en zou ik je willen vragen of ik met jou een afspraak mag maken om een expertinterview af te nemen. Is het mogelijk voor jou om dit eind januari, begin februari te doen? Ik zou bijvoorbeeld kunnen op dinsdag 28 januari vanaf 1300 uur of op dinsdag 4 februari om 1400 uur. Ik hoor het heel graag.

Met vriendelijke groet,

Carla Hilberink

| Wijkcoach wijkteam Tweckelerveld | Wijkteams Enschede | c.hilberink@wijkteamsenschede.nl | Mobiel 06-22880317 | Bezoekadres Zaanstraat 12 | Telefoon 053- 4817800 |

Werkdagen: dinsdag, donderdag en vrijdag

www.wijkteamsenschede.nl

Hoi Herwig,

Is het mogelijk dat ik bij jou een interview afneem voor mijn onderzoek. Voor het onderzoek dat ik wil gaan doen, zal ik je mijn plan van aanpak sturen. Ik wil bij jou, als deskundige, vragen stellen over loyaliteit in relatie tot zichtbaarheid van de problematiek van KOPP kinderen op de basisschool. Zouden we bijvoorbeeld in de herfstvakantie een afspraak kunnen maken? Als het kan, hoor ik graag van je.

Met vriendelijke groet,

Carla Hilberink

| Wijkcoach wijkteam Tweekelerveld | Wijkteams Enschede | c.hilberink@wijkteamsenschede.nl | Mobiel 06-22880317 | Bezoekadres Zaanstraat 12 | Telefoon 053- 4817800 |

Werkdagen: dinsdag, donderdag en vrijdag

www.wijkteamsenschede.nl

To: info@team-kim.nl
Sent: 18T augustus 2019
Subject: Bericht via de website

Carla Hilberink carla.metin@gmail.com

Goedemorgen Kim en anderen,

Als wijkcoach heb ik al eens een voorlichting gezien van jou en je team en binnenkort ga ik hier ook naartoe vanuit mijn functie als raadslid. Ook ik vind het belangrijk dat kinderen worden gehoord en dat de omgeving weet hoe ze hiermee om moet gaan. Daarom wil ik een onderzoek gaan doen (ik doe een tweejarige master opleiding) op de basisscholen naar het afgeven van signalen door KOPP kinderen die het thuis moeilijk hebben en de manier waarop hiermee wordt omgegaan. Mag ik aan jullie vragen of een aantal ervaringsdeskundigen hierover wat meer zouden willen vertellen (interview)? Dit is even in het kort. Ik heb inmiddels een plan van aanpak opgesteld. De bedoeling van het onderzoek is dat ervaringsdeskundigen aangeven wat zij nodig hadden om te durven vertellen over de problemen waar ze tegenaan liepen en hoe hiermee werd omgegaan. Tevens welke positieve ervaringen/herinneringen zij hebben aan de basisschool waardoor zij moed konden vatten om verder te gaan. Hiermee hoop ik dat de vroegpreventie van KOPP kinderen wordt verbeterd op basisscholen en kinderen die het nodig hebben en willen eerder gezien en gehoord worden (en geholpen indien nodig).

NB uit onderzoeken komt naar voren dat in 2/3 van de gezinnen waarvan ouders met psychische/verslavingsproblemen kampen, sprake is van kindermishandeling.

Ik hoop op een positieve reactie.

Vriendelijke groeten van Carla Hilberink

Op ma 19 aug. 2019 om 15:20 schreef Kim van Laar <kim@team-kim.nl>

Hallo Carla,

Wat leuk dat je ons benadert! En heel goed en belangrijk dat er meer aandacht is voor KOPP kinderen.

Om te kunnen zien of we in kunnen gaan op je vraag heb ik wat meer informatie nodig.

Hoe wordt het interview afgenomen en hoe lang duurt dit?

Op welke termijn moet dit plaats vinden?

Is er een onkosten vergoeding?

Ik hoor graag van je!

Met vriendelijke groet,

Kim van Laar ,

Stichting
Oudezijds Achterburgwal 137 | 1012 DG Amsterdam | E: info@team-kim.nl

Stop

Kindermishandeling

Van: **Carla Hilberink** <carla.metin@gmail.com>

Date: di 20 aug. 2019 om 16:12

Subject: Fwd: Bericht via de website

To: <kim@team-kim.nl>

Hierbij stuur ik je nogmaals de mail toe die ik eerder had verstuurd gisteren. Deze was blijven "hangen".

Hallo Kim,

Dank je wel voor je snelle reactie! Binnenkort start ik met het tweede jaar van de opleiding (september) en ik verwacht dat ik in december/januari de interviews zal afnemen. Deze zullen, naar mijn inschatting, ongeveer 1,5 uur duren omdat het half open interviews zijn. Dit wil zeggen dat ik aan de respondenten ook veel tijd wil geven om eigen ervaringen te vertellen. Aan de hand van enkele thema's zal het interview opgebouwd worden. Het hoofdthema dat ik wil onderzoeken is de loyaliteit aan ouders en hoe dit kinderen belemmert om aandacht te vragen voor hun situatie, als zij het thuis moeilijk hebben. Het interview zal worden opgenomen en daarna worden getranscribeerd, gelabeld en gecodeerd (daarna is niet meer te achterhalen wie wat gezegd heeft). Aan de anonimiteit van de ervaringsdeskundigen besteed ik veel aandacht en deze is 100% geborgd.

Ik verwacht dat de mensen met wie jij werkt in heel Nederland kunnen wonen en ik kan me voorstellen dat er af en toe een afstand overbrugd moet worden om een interview af te nemen. Deze zal ik zoveel zelf overbruggen en daarmee de kosten maken. Maar, uiteraard zullen de (reis)kosten vergoed worden voor mensen die voor dit interview kosten moeten maken. Hadden jullie ook nog andere kosten in gedachten waar ik nu niet aan denk?

Natuurlijk ben ik bereid om telefonisch meer uitleg te geven of hierop wat dieper in te gaan, als dit nodig is.

Ik hoop (weer) van je te horen!

Vriendelijke groeten van Carla Hilberink

N.B. 24 september kom ik naar de bijeenkomst in Borne over huiselijk geweld, waar jullie ook komen. Wie weet kunnen we het er dan even met elkaar over hebben? (Kijk maar of dit werkt).

Goedemorgen allen,

In antwoord op mijn mail van december heb ik vragen gekregen over het focusgroeps gesprek. Hierop zal ik proberen antwoord te geven in deze mail. Een focusgroeps gesprek is een gesprek met meerdere personen die een overeenkomst hebben qua beroep of iets anders. In dit gesprek worden enkele vragen gesteld die door deze personen kunnen worden beantwoord. Het is een soort interview met meer personen tegelijk.

Voor het onderzoek dat ik doe wilde ik graag met leerkrachten/IB-ers in gesprek (interview houden) het herkennen van en omgaan met KOPP-kinderen. Inmiddels heb ik hiervoor interviews afgenomen bij volwassenen die zelf ervaringen hebben opgedaan als KOPP-kind. Deze bevindingen wil ik naast de ervaringen van de leerkrachten/scholen leggen en dan vergelijken. Daaruit kunnen dan conclusies worden getrokken.

Een focusgroeps gesprek is een instrument om informatie op te halen voor het onderzoek en kan door de vergelijking met andere informatiebronnen (literatuur, interviews) de betrouwbaarheid van het onderzoek vergroten. Het gesprek zal ongeveer een half uur tot $\frac{3}{4}$ uur duren en we hebben eerder, dacht ik, met elkaar besproken, dat dit mogelijk was. Het zou fijn zijn dat er van elke school een leerkracht (of 2) meedoet aan het interview, als het kan. Het is natuurlijk vrij aan een ieder om zich op te geven. Ik wil er gerust een keer over komen vertellen als dat gewenst is. Laat maar weten.

Alie gaf aan dat de data niet uitkwamen. Stel maar gerust een ander datum voor. Ik probeer me aan te passen.

Met vriendelijke groet,

Carla Hilberink

| Wijkcoach wijkteam Twakkelveld | Wijkteams Enschede | c.hilberink@wijkteamsenschede.nl | Mobiel 06-22880317 | Bezoekadres Zaanstraat 12 | Telefoon 053- 4817800 |

Werkdagen: dinsdag, donderdag en vrijdag

www.wijkteamsenschede.nl